

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ВОЛИНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ**

Кафедра теорії фізичного виховання та рекреації

На правах рукопису

**САВЧУК АНАСТАСІЯ МИХАЙЛІВНА
ФОРМУВАННЯ СВІДОМОЇ ДИСЦИПЛІНИ У ПІДЛІТКІВ
У ПРОЦЕСІ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ**

Спеціальність: 014 Середня освіта. (Фізична культура)

Освітньо-професійна програма: Середня освіта. Фізична культура»

Робота на здобуття другого (магістерського) рівня вищої освіти

Науковий керівник:
**ДЕДЕЛЮК НІНА
АВТОНОМІВНА,**
кандидат наук з фізичного
виховання та спорту, доцент

РЕКОМЕНДОВАНО ДО ЗАХИСТУ

Протокол № 5

засідання кафедри теорії фізичного
виховання та рекреації

від листопада 2025 р.

Завідувач кафедри

проф. Белікова Н.О. _____

ЛУЦЬК – 2025

АНОТАЦІЯ

Савчук А. Формування свідомої дисципліни у підлітків у процесі фізичного виховання. У магістерському дослідженні обґрунтовано доцільність застосування методики виховання свідомої дисципліни підлітків в освітньому процесі фізичного виховання, визначено мотиваційно-ціннісну сферу підлітків; вивчено стан і причини недисциплінованості підлітків; досліджено методику виховання дисциплінованості учнів засобами фізичного виховання.

Ключові слова: підлітки, свідомо дисципліна, фізичне виховання, дисциплінованість, освітній процес.

ANNOTATION

Savchuk A. Formation of teenagers' conscious discipline in the process of physical education. The expediency of teenagers' conscious discipline methods application in the educational process of physical education was justified in the master's research, as well as the motivational and value sphere of teenagers were defined; studied the state and causes of undisciplined adolescents; the educational method of pupils' discipline formation by means of physical education was investigated.

Key words: teenagers, conscious discipline, physical education, discipline, educational process.

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. ФОРМУВАННЯ СВІДОМОЇ ДИСЦИПЛІНИ УЧНІВ ЯК ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА	7
1.1. Теоретичні засади виховання свідомої дисципліни учнів.....	7
1.2. Характеристика недисциплінованості учнів.....	12
1.3. Особливості психологічного розвитку підлітка як передумови виховання.....	18
Висновки до 1-го розділу.....	23
РОЗДІЛ 2. МЕТОДИ ТА ОРГАНІЗАЦІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ.....	24
2.1. Методи дослідження.....	24
2.2. Організація дослідження.....	25
РОЗДІЛ 3. МЕТОДИКА ФОРМУВАННЯ СВІДОМОЇ ДИСЦИПЛІНИ ПІДЛІТКІВ В ПРОЦЕСІ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ	26
3.1. Мотиваційно-ціннісна сфера підлітків.....	26
3.2. Дослідити стан і причини недисциплінованості учнів підліткового віку.....	34
3.3. Методика формування свідомої дисципліни учнів 5-6-х класів на уроках і в процесі позакласної роботи з фізичного виховання	37
Висновки до 3-го розділу	53
ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ.....	54
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	56
ДОДАТКИ	62

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. На етапі четвертого року війни, кожна школа в Україні на сьогодні пошкоджена. Більше як 3,5 тис. закладів освіти зазнали тих чи інших руйнувань, майже 400 повністю зруйновані. Майже мільйон дітей перебувають на дистанційній формі навчання, не можуть мати персональної комунікації, соціалізації зі своїми друзями та вчителями. Близько 2,1 млн українських дітей перебувають за кордоном.

З початку повномасштабного вторгнення загинули 604 дитини станом на березень 2025 року, 1817 дітей отримали поранення різного ступеня тяжкості.

За даними Міністерства Освіти і Науки України Кількість дітей, примусово депортованих до Росії після повномасштабного вторгнення коливається від 19592 до 30700. На даний час Україні вдалося повернути понад 1859 дітей з російської окупації [39].

Станом на осінь в Україні навчається 3,6 – 3,8 мільйонів учнів. Саме тому, на етапі захисту держави, наближення та очікування справедливого миру та перспективою подальшого її розвитку, коли кризові явища охопили різні сторони суспільного життя, у тому числі й освіту, особливо гостро постає проблема виховання свідомої дисципліни учнівської молоді. І у довоєнні роки ця проблема була у центрі уваги керівних установ, учених, педагогів, практиків, громадськості.

Вивчивши та проаналізувавши наукову літературу, яка стосується виховання учнів та спираючись на власний досвід, ми переконались, що є необхідність у дослідженні питань, присвячених вихованню свідомої дисципліни підлітків засобами фізкультури і спорту. Їх наукові твердження зводяться до наступного: без дисципліни неможливе успішне навчання; дисципліна прикрашає, облагороджує людину; дисциплінованість потрібно виховувати за “правилами наслідків недисциплінованості”; дисципліна формується з раннього дитинства в середовищі сім’ї; дисциплінованість учнів на уроках залежить від методичного забезпечення навчання; дисциплінованість учнів залежить від ерудиції, авторитету

вчителя, вміння спілкуватись з учнями [16,35,37].

Багато із названих тверджень використовувались і є придатними для використання в школі на сучасному етапі її розвитку. Однак вапто, на нашу думку, приділити більше уваги ролі фізичної культури і спорту у формуванні свідомої дисципліни учнів, та виявити причини їх недисциплінованості. Відтак, доцільним видається розробка шляхів формування свідомої дисципліни учнів уроках фізичної культури, а також у процесі позакласної роботи.

Мета дослідження – обґрунтувати доцільність застосування методики виховання свідомої дисципліни підлітків в освітньому процесі фізичного виховання.

Завдання дослідження:

- 1) визначити мотиваційно-ціннісну сферу підлітків;
- 2) вивчити стан і причини недисциплінованості підлітків;
- 3) розробити методику формування свідомої дисципліни учнів 5-6-х класів на уроках і в процесі позакласної роботи з фізичного виховання

Об’єкт дослідження – фізичне виховання підлітків.

Предмет дослідження – формування свідомої дисципліни підлітків у процесі фізичного виховання.

Методи дослідження: теоретичний аналіз і узагальнення літературних джерел, анкетування, педагогічні спостереження, методи математичної статистики.

Практичне значення дослідження полягає в обґрунтуванні доцільності застосування методики виховання свідомої дисципліни підлітків у процесі фізичного виховання; вивченні і узагальненні стану дисциплінованості учнів загальноосвітньої школи.

Апробація результатів та публікації. Результати наукового дослідження були опубліковані у вигляді тез на тему «Фізична культура в умовах воєнного стану» та представлені на XIX Міжнародної науково-практичної

конференції студентів, аспірантів та молодих вчених «Молода наука Волині: пріоритети та перспективи досліджень»(13–14 травня 2025 року , ВНУ імені Лесі Українки, м. Луцьк).

Структура і обсяг роботи. Магістерська робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку 51 опрацьованих та використаних літературних джерел, додатків. Основний текст магістерської роботи викладено на 55 сторінках друкованого, робота містить 4 таблиці, 4 рисунки.

РОЗДІЛ 1

ФОРМУВАННЯ СВІДОМОЇ ДИСЦИПЛІНИ УЧНІВ ЯК ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

1.1. Теоретичні засади виховання свідомої дисципліни учнів

Дисципліна — термін латинського походження — (disciplina – вчення) вживається в двох значеннях: 1) окрема галузь наукового знання; 2) обов'язкове для всіх членів даного колективу додержання твердо встановленого порядку. Дисциплінованість – це етичне поняття, що передбачає додержання певного порядку поведінки людей, що відповідає нормам права і моралі, які склалися в суспільстві, а також вимагає тієї чи іншої організації [47].

Шкільна дисципліна передбачає додержання учнями правил поведінки в школі і поза її межами, режиму школи, чітке й організоване виконання ними своїх обов'язків. З одного боку, вона є результатом навчально-виховного процесу, організації всього життя шкільного колективу на самодіяльних началах. З другого боку, виконання колективних справ на самодіяльних началах передбачає певний рівень дисциплінованості, що має бути досягнутий у процесі поставки і реалізації вчителями єдиних педагогічних вимог [41].

Шкільна дисципліна — одна із форм суспільної дисципліни. Без дисципліни не може існувати ні одна громадська організація, ні одне підприємство, ні одна установа, і взагалі, незалежна держава з її всіма інституціями [47]. Однією з особливостей шкільної дисципліни є єдність високої вимогливості до учнів і поваги до їхньої особистості. Слід відрізняти свідому дисципліну від авторитарної.

Наукові дослідження [20, 38] засвідчують, що дисципліна на всіх етапах розвитку суспільства була проблемою виховання взагалі і невід'ємною частиною фізичного та військового виховання дітей і молоді зокрема. Виховання дисциплінованості виникло разом з появою виховання. У первісному суспільстві,

на першому ступені його розвитку, процес добування засобів існування був нескладним, але вимагав великих зусиль. Тяжка боротьба з силами природи вимагала як колективних форм життя людей, так і фізичних сил кожної людини зокрема.

Діти виховувались і гартувалися в процесі спостереження за працею дорослих і поступово включалися в посильну для них діяльність. Вони брали участь разом з дорослими чоловіками в полюванні, риболовстві і виготовленні засобів праці, дівчата під керівництвом жінок вирощували і збирали врожай. Оскільки праця була колективна і дуже часто небезпечна для життя, вона вимагала не тільки відповідних сил, але й уваги, дисциплінованості, вихованості. Коли виникла потреба в більш організованому вихованні, родова община доручала виховання найдосвідченішим людям. Велике значення для виховання мали народні традиції. Все це відіграло велику роль у вихованні характеру, поведінки.

Більш організованим і цілеспрямованим стало виховання в рабовласницьких суспільствах. Появилися початки наук, виникли школи. В стародавніх рукописах зустрічаються цінні думки про виховання, про вимоги до учителя і вихованця. Дисципліна була суворою, широко застосовувалися тілесні покарання [43].

Вирішальну роль у вихованні свідомої дисципліни підлітків відводив педагог К. Д. Ушинський “В старій школі, — говорить педагог, — дисципліна була заснована на страху до вчителя, який роздає нагороди і покарання. Цей страх ставив дітей не тільки у невласливу, але й шкідливу для них ситуацію: бути нерухливим, скованим, лицемірити” [43].

Учитель повинен знати і розуміти дитину. За допомогою фізичних вправ можна розвинути в дитини любов до праці, навчати володіти своїм тілом та його потребами, при найменших зусиллях, за найкоротший час свідомо здійснювати найбільшу фізичну роботу або діяти продуктивно і енергійно [44]. Зіпсованість дитини, стверджував педагог, в більшості випадків — це наслідки не успадкованої розумової чи моральної тупості, а педагогічних помилок вихователя.

Людяності й майстерності педагога у відношенні вчителя до дітей вимагала українська письменниця Леся Українка. “Справжній учитель повинен без “казенщини”, вміло і просто поводитися з учнями. Товариськість, доброзичливість, взаємне розуміння повинні панувати в навчальному закладі, злість не має бути в характері вчителя. Педагог повинен з розумінням ставитися до всіляких дитячих вчинків, враховувати вікові та індивідуальні особливості дітей, володіти й уміло користуватися прийомами мобілізації пізнавальних сил своїх учнів” [43].

По-новому проблему дисципліни вдалося вирішити Антону Семеновичу Макаренку. Необхідність організованості і дисциплінованості впливала із загальних інтересів колективу. Дитячий колектив сам вимагав дисципліни кожного свого члена. Таким чином вихованці самі виступали в ролі вихователів, були і об’єктами і суб’єктами виховання. Широко застосовувалася так звана педагогіка паралельної дії, коли на учнів впливали і колектив, і вихователь [37, с.135-160].

У “Лекціях про виховання дітей” А.С.Макаренко говорив: “Ми вимагаємо від нашого громадянина, щоб він в кожную хвилину свого життя був готовий виконувати свій обов’язок, не чекаючи розпоряджень чи наказів, щоб він володів ініціативою і творчою волею” [37].

Виховання почуття обов’язку, честі і дисципліни було пов’язане із тодішньою тоталітарною системою. А.С.Макаренко виступав проти дисципліни слухняності, яку відстоював Й.Ф.Гербарт, і вимагав активної дисципліни, яка пов’язана не стільки з “гальмуванням”, скільки з прагненням активності, яка стимулює перемоги і досягнення.

Розглядаючи дисципліну як наслідки виховання, А.С.Макаренко вказує на різницю понять “дисципліна” і “режим”. Режим, на думку автора, є засобом виховання. Думка окремих педагогів про те, що дитина повинна кричати, в чому проявляється її натура, є хибна. Діти повинні навчитися стримувати себе, режим

повинен бути добре осмисленим, стійким і суворо виконуватись [37]. В цьому відношенні погляди Макаренка на дисципліну докорінно відрізнялися від поглядів представників теорії “вільного виховання”. Для виховання дисциплінованості, стверджував педагог, не можна обійтися без покарання. Однак воно повинно бути осмисленим, не використовуватися згарячу і безсистемно, щоб воно несло індивідуальний характер, відповідало порушенню і було прийняте колективом як справедливе. Таких вимог радив дотримуватися і під час заохочень.

В той час, як А.С.Макаренко і його послідовники, розглядаючи дисципліну, основними стрижнями її вважали обов’язок перед колективом, перед державою, встановлений режим покарання і заохочення, — В.О.Сухомлинський надавав перевагу почуттям совісті, чесності, добру, які виходять із самої природи дитини, її внутрішніх переконань, “завтрашньої радості”, які виховуються завдяки майстерності учителя [42].

Діяльність майстра-вихователя він порівнює з роботою садівника, який дбайливо вирощує гілочку культурного сорту плодового дерева (книжка “Вірте в людину”). Майстерність вихователя полягає насамперед в умінні організовувати, об’єднати колектив дітей, впевнено вести його до “завтрашньої радості”. У творі “Важкі долі” [42] педагог – старший товариш дітей, який виробляє думку про те, що краса життя – в праці на благо народу, в єдності моральних почуттів і поведінки. Майстерність вихователя полягає також в умінні навчити дітей відчувати добро і зло, прагнути добра, правди, чесності, духовної краси, та непримиренності до зла, неправди, безчестя, потворності, віддавати людям тепло свого серця, перейматися їхніми тривогами, жити їхніми турботами.

Майстерність вихователя виявляється в умінні керувати виховним процесом так, щоб об’єкт виховання – учень діяв самостійно, щоб діяльність всього колективу була результатом творчості кожного його члена. Треба вміло допомогти його дітям знайти працю, яка сприяла б виявленню складних душевних порядків, задовольняла б їхні прагнення, стимулювала до творчості. Вершин майстерності,

на думку В.О.Сухомлинського, досягає той учитель, вихованці якого перед власною совістю відчувають більшу відповідальність, ніж перед найсуворішим вихователем [42].

Проблемі виховання дисциплінованості учнів в процесі фізкультурно-масової роботи присвятили свої дослідження науковці та практики. На думку авторів, дисциплінованість учнів старших класів можна досягти за допомогою залучення їх до фізкультурно-масової діяльності. До основних умов, які сприяють вихованню в процесі фізкультурно-масової роботи, відноситься правильне поєднання колективних форм занять з фізкультури [33,36].

Федорович О. В. доводив, що дисципліна учнів у школі залежить від дисципліни в державі взагалі, показав особливості виховання дисциплінованості в умовах роботи післявоєнного періоду. Автор вимагає чіткої системи виховної роботи всього педагогічного колективу в єдності із сім'єю і всією громадськістю [46].

Особливої актуальності проблема дисципліни учнів набула в 60-70-х роках 19 століття, коли школи перейшли на загальну середню освіту, і здійснювалася перебудова всього навчально-виховного процесу на засадах зв'язку школи з життям, участі учнів у громадсько-корисній діяльності, розвитку позакласних і позашкільних форм виховання. У практиці роботи школи утвердилась як аксіома: дисципліна повинна бути свідомою, мати добровільний характер [40, с.20].

Сучасний період розбудови української держави проходить суперечливо. З одного боку, поступово набирають темпів упровадження принципів демократії і гуманізму, з другого – соціальні негаразди, а саме війна, створюють атмосферу нестабільності, розчарування і громадського невдоволення, ігнорування законів і обов'язків перед державою. Згідно з інформацією, підготовленою Всеукраїнським комітетом захисту дітей, кожна сьома дитина має природжені аномалії; кожен рік збільшується кількість розумово відсталих; десять тисяч неповнолітніх дітей відбувають покарання за здійснення злочинів [33].

1.2. Характеристика недисциплінованості учнів

Науковими дослідженнями [40, 46] встановлено, що в основі порушення дисципліни лежать конфліктні ситуації і конфлікти. Потрібно розрізняти ці терміни. Конфліктна ситуація - це виникнення розбіжностей, тобто зіткнення бажань, думок, інтересів. Конфліктна ситуація буває при дискусії, спорі. Суперечка - це така дискусія, коли її учасники не просто обговорюють проблему а “кровно” зацікавлені в її розв'язанні в свою користь при незгоді іншої сторони. В конфліктній ситуації необхідно дотримуватися декількох правил:

- обмеження предмета суперечки; невизначеність і перехід від конкретного питання до загального утрудняють досягнення згоди;
- облік рівня знань, компетентності в даному питанні протилежної сторони; при великій різниці за рівнем компетентності суперечка або дискусія будуть малопродуктивними а при упертості некомпетентного сперечальника можуть перерости в конфлікт;
- облік ступеня емоційної збудливості, витриманості протилежної сторони; якщо учасники суперечки емоційні, вперті, суперечка неминуче, переросте в конфлікт;
- здійснення контролю за тим, щоб у розпалі суперечки не перейти на оцінку особистих якостей один одного.

При недотриманні цих правил суперечка переростає в конфлікт. Конфлікт - це взаємні негативні відносини, що виникають при зіткненні бажань, думок; це обтяжені емоційною напругою і “з'ясуванням відносин” розбіжності між людьми. Отже, будь-який конфлікт відображає зіткнення, інтересів, думок, але не будь яке зіткнення позицій і протиборство думок, бажань являється конфліктом.

Наукові дослідження [38] та практика роботи в школах свідчать, що конфлікти в школі, в сім'ї, з ровесниками, соціальні кризи призводять до недисциплінованості частини школярів. Недисциплінованість – це негативна

морально – вольова якість особистості, що виражається в невмінні або небажанні організовувати свою поведінку у відповідності з суспільними нормами і вимогами.

Дослідження [30] засвідчують особливу жорстокість груп, в яких беруть участь дівчата. Вони часто провокують однолітків на грубі і жорстокі вчинки. Причому жіночі правопорушення зростають набагато швидше, ніж чоловічі. До того ж вони якісно нові. Дівчата часто очолюють злочинні групи, навіть ідуть на вбивство.

Для змішаних груп характерна повна аморальність. Дівчата в таких компаніях спільні. Зростає проституція. І все це заради грошей, дорогоцінних речей. Швидко зростає кількість злочинів, пов'язаних із придбанням чи збереженням наркотиків. За статистичними даними, найпростішими способами задовольнити свої бажання є торгівля цигарками, імпортованими товарами, крадіжки на ринках. Велика кількість серед пограбувань належить дітям підліткового віку, для яких правопорушення стало їхнім способом життя. З кожним днем кількість таких дітей збільшується, оскільки залучаються нові підлітки до діяльності у такого роду групах.

Педагогічна громадськість зустрілась з проблемою правопорушень дітей групи ризику, яка в останні роки різко зросла. Грубість до вчителів, батьків, що проявляється на уроках і вдома, пропуски уроків, іноді вживання спиртних напоїв і наркотиків – все це дуже обтяжує роботу вчителя.

Правопорушника слід розглядати як особливу психолого-педагогічну категорію підлітка, виховання якого супроводжується значними труднощами для педагогів, інспекторів інспекції у справах неповнолітніх, батьків і громадськості [45]. Його перевиховання передбачає не тільки усунення негативних якостей, а й формування позитивних рис особистості. Однак сьогодні організація процесу перевиховання становить певні труднощі для вчителя фізичної культури як складністю внутрішнього світу учнів-правопорушників, так і слабкою теоретичною та практичною підготовкою до такого виду роботи.

У працях учених-педагогів, психологів та юристів різних часів здійснювалися спроби вироблення критеріїв встановлення типів неповнолітніх правопорушників.

Дослідники [46] поділяють правопорушників на окремі типи, залежно від їх суб'єктивного ставлення до здійснюваного правопорушення, на “безконфліктних” і “циніків”. Кожний з цих типів рідко проявляється в “чистому вигляді”, проте педагог, встановивши домінуюче ставлення підлітка до своєї поведінки, дістає можливість здійснювати більш доцільний психологічний вплив, добиватися виховного ефекту шляхом перебудови системи установок, ціннісних орієнтацій. Існує три групи неповнолітніх правопорушників: психічно і фізично здорові, що потрапили під вплив негативного мікросередовища внаслідок безконтрольності з боку батьків; з відхиленнями у нервовій системі, легко збуджувані, такі, що швидко піддаються негативним впливам; підлітки з проміжними симптомами, які не є нервово хворими, але водночас їх не можна вважати і повністю здоровими .

На основі аналізу спрямованості особистості виділено чотири групи неповнолітніх правопорушників, для яких негативний вчинок є: випадковим, що суперечить загальній спрямованості особистості; можливим у результаті нестійкої спрямованості; результатом загальної негативної орієнтації особистості (системи асоціальних оцінок і ставлень) [46, 47].

Запропонована згаданими авторами градація неповнолітніх правопорушників заслуговує на увагу, проте в їх дослідженнях немає комплексного підходу до визначення типології учня-правопорушника, а це ускладнює здійснення диференційованого підходу в процесі їх перевиховання.

В основу типізації Макареня В.В. [38] покладено вивчення комплексу ознак, які відображають: особливості середовища, в якому формувалася особа правопорушника, а також його духовного світу (відхилення у сфері потреб, інтересів, звичок); моральне обличчя; ставлення до провідної діяльності; статус у класному колективі; статус у групі з протиправною спрямованістю; взаємозв'язок

“внутрішньої готовності” і зовнішніх можливостей при виборі протиправної поведінки; ставлення до вчиненого правопорушення.

Правопорушення в неповнолітніх цього типу є наслідком загальної негативної спрямованості, яка не досягла, проте, рівня злочинної установки особистості. Протиправні вчинки в них знаходять підтримку в аморальних переконаннях. Вони бравують вчиненими правопорушеннями. Практика свідчить, що “чисті” типи зустрічаються дуже рідко, здебільшого особі різною мірою притаманні характеристики кількох з них, їх зіставлення дозволяє зробити висновок про те до якого типу можна віднести неповнолітнього правопорушника. Безумовно, між визначеними типами немає чітко окреслена меж, поділ має дещо умовний характер. Склад кожного типу рухливий, залежить від ефективності запобіжно-виховної роботи в школі і поза нею.

До порушення дисципліни може спровокувати і сам учитель, його нетактовність, несправедливість, жорстокість у ставленні до дітей. Аналіз педагогічної діяльності вчителів свідчить, що більшість з них не вміє запобігти конфлікту, своєчасно прогнозувати наслідки психічного збудження підлітка. Багато педагогів мало цікавляться життям учнів. З’ясовано, що 52 із 100 конфліктів виникає з вини вчителя; 80 випадків із 100 - коли оцінки несправедливі [28]. В більшості випадків (близько 75%) порушення правил не можна вважати несподіваними, бо вони є наслідком довгого негативного впливу дитячих наставників. Коріння при цьому сягає ще в період дитсадка, коли вихователь не рахувався з особливостями дитини, не враховував її розумових здібностей і фізичного розвитку, своєчасно не допоміг сім’ї. Всі недоліки періоду дитячого садка дають про себе знати вже в початковій школі, потім поступово збільшуються в середніх і старших класах. Тому діагностика повинна починатись від того часу, коли вчитель початкових класів приймає учнів у перший клас.

Нерідко зустрічаються випадки, коли з різних причин учитель конфліктує з учнями цілого класу. Це буває переважно тоді, коли він несправедливо оцінює

знання учнів, навмисне занижує оцінки. Трапляється і зворотнє явище, коли частина вчителів ліберально ставиться до учнів, які не готують домашніх завдань; тоді вимогливого вчителя недооцінюють. І це може стати причиною конфлікту. Щоб не допустити цього, потрібно всебічно вивчати такі проблеми і на педагогічній раді обговорювати питання єдиних вимог до знань і поведінки учнів на рівні того чи іншого класу або групи чи навіть окремого учня.

Вчені прийшли до висновків, що ефективними виявляються лише ті методи впливу на учня, які відповідають його внутрішнім потребам, а вони в кожного підлітка індивідуальні. Одні надають перевагу гарній успішності, інші - гарному одягу, ще інші - виділитись серед ровесників хоч чим-небудь [2, 9, 31].

Різні відмінності існують і в організації, і в мотивації діяльності, і в способах виявлення своєї індивідуальності. Особистість проявляється не лише у зовнішній реакції підлітка, але й у внутрішніх переживаннях, переорієнтаціях, змінах, які проходять в його емоційно-вольовій сфері і в свідомості.

Поведінку, яка не відповідає моральним нормам, прийнято називати асоціальною. На відміну від аномальної поведінки дітей, характеристика яких пов'язана з патологією центральної нервової системи, асоціальна поведінка часто обумовлена негативним впливом мікросередовища, ненормальними взаємовідносинами в сім'ї, недоліками сімейного, а то й шкільного виховання.

Сучасна психологічна наука [2; 4] стверджує, що недоліки у поведінці дитина одержує не за спадковістю. Важкі діти – це наслідки або неправильного виховання, або відсутності його на відповідному етапі життя дитини. Вакуум заповнюється тим, що не вимагає докладання певних зусиль, праці. Не входячи в суперечність з тим, що вже в дитини є (певні навички), негативні вчинки засвоюються досить швидко і легко. Вони не зустрічають опору, бо ще не сформувались або дуже слабо сформувались позитивні навички.

Терміном “важкий” у практиці звично називають підлітків з тими чи іншими вадами в поведінці [40]. Сюди відносять і неслухняних, і примхливих, і впертих,

які не підкоряються вимогам старших. Робота з такими підлітками вимагає цілеспрямованої організації їх активності, ініціативи, поважання їх гідності, надання права на відповідну самостійність.

Поведінка окремих дітей визначається небажанням працювати. Необхідно в такому випадку привчати до праці, знаходити радість у наслідках праці. Виділяються підлітки, для яких характерною негативною рисою є неправдивість, обман. Борючись проти такого недоліку, потрібно розрізняти фантазування і навмисне перекручення істини. Свідомий обман може бути наслідком боязні покарання. Тому потрібна наполеглива робота вихователя, яка ставить за мету, по-перше, з'ясувати справжні причини дитячого обману, по-друге, створення обстановки довір'я, взаємної поваги і вимогливості.

Найчастіше порушенням дисципліни вважають невиконання вимог учителя на уроці: не слухають пояснення, не виконують вправи, заважають працювати товаришам та ін. Не задумуючись, учитель поспішає докоряти учням, шукає причини в самій дитині. А вона дуже часто прихована в самому вчителеві, в організації його роботи на уроці. Навчання – важливий вид діяльності учнів, і виховання свідомої дисципліни не можна розглядати ізольовано від навчальної роботи й уроку.

В умовах війни поглиблюється деформації в духовній і моральній сферах, породжують правовий нігілізм, створюють умови для правопорушень серед підлітків. Зустрічаються факти, пов'язані з вандалізмом, жорстокістю, насильством і цинізмом. Як показали дослідження, багато злочинів здійснювалось у змішаних групах. Правопорушення вулиці накладають свій відбиток на поведінку дітей у школі і вдома. Грубощі з учителями, батьками, порушення дисципліни на уроках, пропуски уроків, “бродяжність”, крадіжка, хуліганство - все це пожинаємо як недоліки минулого і породження нового, але вже в іншій, новій або більш витонченій старій формі.

Формування особистісних якостей, в тому числі свідомої дисципліни - це

мета виховання, а мета виховання – “це уявлення про ідеального вихованця як носія системи цінностей” [8], усвідомлення обов’язку і відповідальності. Відповідальність як особистісна основа відповідальної поведінки є цілісною якістю людини, в якій інтегровані її духовні, соціально-технологічні та психофізіологічні функції. У структурі відповідальності виділяються когнітивна, мотиваційно-емоційна та поведінкова складові. Предмет відповідальності – це сукупність різнопланових зовнішніх та внутрішніх соціально-технологічних, духовних і матеріальних необхідностей та інтеграцій, які особистість реалізує у своїй життєдіяльності. Вона характеризується обсягом, що виражається у складності та кількості обов’язків, завдань, доручень, способів їх виконання, дотримуваних норм наслідуваного ідеалу і розвитку "Я", що реалізує суб’єкт у своїй поведінці [35].

В.М.Савчин [40] вважає, що найбільш значущим чинником безвідповідальної поведінки школярів є: егоїстична потенційна мотивація; неадекватна актуальна мотивація; інстанція відповідальності; людські взаємини в ситуації реалізації предмета відповідальності; особисті ситуативні проблеми та переживання; когнітивний фактор; фізичні та психологічні можливості індивіда; обставини виконання доручення.

1.3. Особливості психологічного розвитку підлітка як передумови виховання

У період війни постає потреба в пошуках і виробленні нової, комплексної системи виховання, основою якої повинні стати досягнення світової науки, не тільки педагогіки, але й анатомії, фізіології та психології. Ця система повинна орієнтуватись як на потреби сучасної соціальної практики, так і на майбутнє. Вона (система) перебуває в постійному русі і розвитку, повинна бути оперативною, гнучкою, гуманною, чесною, відкритою, справедливою.

Найбільш важливим етапом розвитку особистості є підлітковий вік. Він

характеризується подальшим переходом від дитинства до юності. Саме в цей період відбувається інтенсивне фізичне дозрівання підлітка й інтенсивне формування його особистості, активне зростання моральних та інтелектуальних сил і можливостей [35]. Тому важливо враховувати і розуміти ці зміни. В цьому віці спостерігаються бурхливий прояв емоцій, переживань, зміна настроїв, часто з досить незначних причин, і необдумані вчинки.

В сучасній теорії і практиці педагогіки і психології прийнято розподіляти дітей шкільного віку на такі періоди: молодший шкільний вік – від 6 до 11 років, середній – від 11 до 15 років і старший – від 15 до 17 років. Однак такий поділ є дуже умовний і потребує деяких уточнень, нових досліджень. Це пов'язано з багатьма науковими твердженнями про акселерацію. Акселерація (лат. *accelegratio* – прискорення) полягає в тому, що сучасні діти народжуються більшими, в них раніше прорізуються зуби, на 1-2 роки раніше починається зміна молочних зубів на постійні, на 2-3 роки в середньому раніше починається зрілість статевих органів, у дівчат – менструальні цикли. Юнаки в середньому на 18 см вищі і на 17 кг важчі, ніж їх ровесники 50-60 років тому [12, с.396]. Прискорення, на думку багатьох дослідників, пов'язане з харчуванням, побутовими умовами, більш організованим і правильним чергуванням розумової і фізичної праці, її нормуванням у режимі дня, а також комплексом лікувально-профілактичних заходів.

Підлітковий період – складний стан в загальному психологічному процесі формування особистості. З одного боку, за рівнем характеру психічного розвитку – це ще діти. З іншого – підростаюча людина, що стоїть на порозі життя дорослої людини. Бажаючи швидше стати дорослим, дуже часто підліток переоцінює свої можливості [9; 35; 40].

Досягнувши певного рівня психічного розвитку, фізичні можливості викликають у підлітка потребу самостійності, чого йому часто не вдається досягнути. У зв'язку з цим у його психології наявні суперечності. З одного боку,

підліток якнайшвидше бажає стати дорослим, з другого – він ним ще не став і не визнається учнями старшого шкільного віку – юнаками. Щоб подолати ці протиріччя, завоювати визнання старших учнів, підліток намагається зробити щось “надзвичайне”, що дуже часто пов’язане з порушеннями дисципліни [56].

Однак неслухняність, свавілля та інші негативні вчинки не є обов'язковими і типовими для учнів. Тільки як наслідок неправильного підходу до підлітка, коли не враховуються його психологічні особливості, як наслідок непродуманого виховного впливу виникають конфлікти. Нерозуміння вихователями справжніх мотивів поведінки підлітка, реагування лише на зовнішні наслідки його поведінки спричиняє протест виховному впливу учителя [16]. В будь-яких випадках підлітку потрібне спілкування з дорослими. І це спілкування має допомогти підліткам вибрати правильне рішення, стимулювати позитивні вчинки.

Підлітковий вік – це період формування соціальної позиції дитини. Змінюється ставлення до товаришів, становище у сім'ї, а також серед ровесників у повсякденному житті. Однак все це не відбувається саме собою, а лише в процесі діяльності, яка створює нові відносини і систему спілкування.

Діти цього віку зайняті навчальною працею, беруть участь у суспільно корисній і культурно-масовій роботі, у фізкультурно-масовій діяльності, у домашній праці. В цьому віці продовжує займати важливе місце гра. Однак гра організована, колективна, де є елемент змагання, а як наслідок - вигравання чи програвання. Саме це слід мати на увазі вчителям фізичної культури. Привчати підлітка показати себе в чесній грі, в навчанні.

Враховуючи прагнення дитини підліткового віку зайняти відповідне місце у житті, в суспільстві, у відносинах з дорослими, його підвищену потребу дати собі оцінку примножує завдання сім'ї якнайбільше сприяти в напрямку розвитку нової особистості як активного члена суспільства. На основі анатомо-фізіологічних і психологічних особливостей підлітка, рекомендуються ті чи інші види спорту, кількісне навантаження ним. Враховуються при цьому й інші

особливості учня.

У тісному зв'язку із фізіологічними потрібно розглядати типові психологічні особливості учнів підліткового віку, зокрема тих, що проявляють неслухняність і здатні на антисоціальні вчинки. Психічний стан підлітків, схильних до правопорушень, залежить від багатьох факторів. Серед них такі, які найбільш активно діють на формування особистості: вплив сімейного середовища; вплив соціального середовища; особистісні якості.

Соціальне середовище, вплив сім'ї і школи породжують у підлітка потреби, які не можуть проявитись по-іншому, ніж через усвідомлену мотивацію його поведінки. Школа і навчання займають важливе місце в житті підлітка, але не однакою для всіх, незважаючи на усвідомлення усіма потреби і необхідності навчання. Для багатьох основним мотивом навчання є можливість кращого спілкування з ровесниками. Для деяких учнів головне – знання і оцінка, коли набування знань є неминучою необхідністю, щоб посісти належне місце у суспільному житті. Для інших навчання перетворюється на нецікавий тягар, а знання мають формальне значення [1; 24].

Однак давати учням знання, вміння і навички в сучасних умовах недостатньо. Потрібно виховати в них усвідомлення необхідності їх у кожному сучасному суспільстві, переконувати на доступних для них прикладах, що без освіти в сучасних умовах не можна нормально жити, і ті професії, якими, на думку підлітка, можна оволодіти легко, будуть неможливими без відповідних зусиль і підготовки. Якщо раніше прагнення здобути освіту було умовою здобути належне місце в суспільстві, то в умовах ринкової економіки мають перевагу краще підготовлені до життя і можуть себе реалізувати на вищому етапі соціально-економічного розвитку.

Виховання – це процес підготовки учнів до задоволення як суспільних, так і особистих інтересів. Тому в основі мотивів навчання є прагнення принести користь суспільству і зайняти в ньому належне місце. Це і передбачають шкільні

програми. Усвідомлення учнем того, що нові знання базуються на попередніх, що бути особистістю – означає бути фізично й інтелектуально розвинутим, є рушійною силою і мотивацією навчання. Для ілюстрації звернемося до рис 1.1. Потрібно враховувати, що середній шкільний вік є найсприятливішим періодом сприймання педагогічного впливу. При цьому фізкультура і спорт можуть бути використані не тільки з метою фізичного та інтелектуального розвитку, але й ефективним засобом корекції поведінки учнів.

Залучення до фізкультурних занять і улюбленого виду спорту в багатьох випадках сприяє виробленню свідомої позитивної мотиваційної якості в тих, хто раніше допускав порушення дисципліни

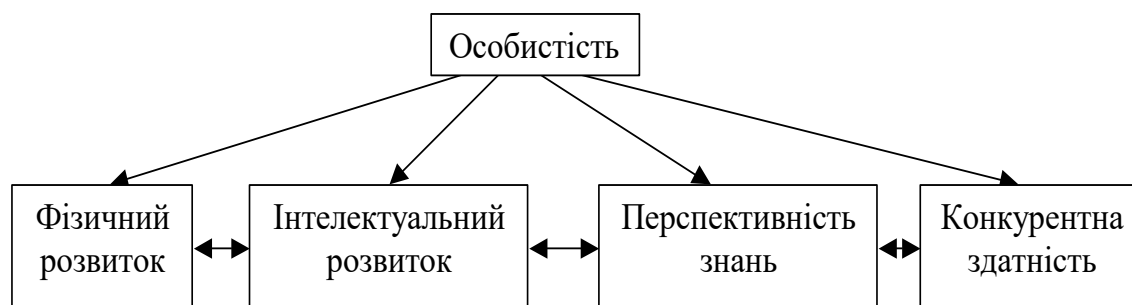

Рис. 1.1. Якісні цінності в формуванні особистості

Завдання учителя фізичного виховання полягає в тому, щоб використати мотив, розвинути його, зміцнити і довести до переконання і усвідомлення, що нове становище, в якому опинився підліток (в минулому порушник дисципліни), набагато краще, благородніше, ніж попереднє [19, 24].

Підлітковий період не випадково називають перехідним. Це час переходу від дитинства до юнацтва. Поряд з активною перебудовою організму перебудовується і внутрішній світ – світ його понять, уявлень, духовних цінностей і характер, його взаємовідносини з довкіллям.

Висновки до 1-го розділу

1. На історичному етапі захисту держави та перспективою подальшого її розвитку, коли кризові явища охопили різні сторони суспільного життя, у тому числі й освіту, особливо гостро постає проблема виховання свідомої дисципліни учнівської молоді. І раніше ця проблема була у центрі уваги керівних установ, учених, педагогів, практиків, громадськості.

2. Аналіз літературних джерел показує, що проблема виховання свідомої дисципліни завжди хвилювала вчених-педагогів, психологів, широку педагогічну громадськість. На етапі повномасштабної війни, зміцнення незалежної Української держави, формування дисциплінованості набуло особливого значення, стало предметом дослідження багатьох учених. Наукові дослідження засвідчують, що протягом століть склались різні прийоми виховання дисциплінованості: фізичне покарання, погрози і заборони, вільне виховання, постійна зайнятість, в процесі праці, приклад сім'ї, народні традиції, заохочення і покарання, почуття честі і обов'язку, фізична культура і спорт.

3. Важким і надзвичайно відповідальним для виховання дисциплінованості є підлітковий вік. Підлітковий період перехідний від дитинства до юнацтва. Поряд з активною перебудовою організму перебудовується і внутрішній світ – світ понять, уявлень, духовних цінностей і характер, його взаємовідносини із довкіллям.

3. Причинами недисциплінованості та правопорушень підлітків є негативні соціальні явища, незлагодженість дій громадськості та батьків, заорганізованість, формалізм у роботі школи, непристойна поведінка дорослих, перегляд телепередач, або комп'ютера з елементами насильства, еротики, обдурювання, зради, які часто не оцінюються як негативні явища.

5. У зв'язку з деформацією у свідомості людей багатьох духовних цінностей постає потреба пошуку і вироблення нової комплексної системи виховання дисциплінованості, основою якої повинні стати досягнення світової науки не лише педагогіки, але й фізіології, психології, теорії фізичного виховання.

РОЗДІЛ 2

МЕТОДИ ТА ОРГАНІЗАЦІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

2.1. Методи дослідження

1. Теоретичний аналіз і узагальнення літературних джерел.
2. Анкетування.
3. Педагогічні спостереження.
4. Методи математичної статистики.

Теоретичний аналіз і узагальнення літературних джерел. Вивчення наукової літератури з теорії і методики фізичного виховання, фізіології, педагогіки і психології дало можливість виділити проблему дослідження, виявити невирішені питання, визначити наукову задачу для власних досліджень. Аналіз наукових джерел дозволив розкрити основні підходи науковців і практиків щодо виховання дисциплінованості школярів. На основі аналізу і узагальнення літературних джерел було визначено об'єкт, предмет, сформовані мета і завдання дослідження.

Анкетування проводилося з метою визначення ставлення і мотивації учнів до фізичного виховання і спорту, причин порушення дисципліни. Зміст анкети передбачав отримання інформації про інтерес підлітків до фізичної культури, мотиви відвідування занять, організаційно-педагогічні фактори, що впливають на якість навчального процесу з фізичного виховання, способу життя, причини порушення дисципліни.

Педагогічне спостереження проводилося з метою визначення нових організаційних форм фізичного виховання, уточнення змісту навчального матеріалу, методів та засобів виховання свідомої дисципліни школярів.

Методи математичної статистики. Результати досліджень оброблялись методами математичної статистики, що забезпечують кількісний і якісний аналіз отриманих показників.

2.2. Організація дослідження

Дослідження проводилося із учнями 5–6 класів Маневицького ліцею № 1 імені Героя України Андрія Снітка. Всього у дослідженні взяли участь 105 школярів.

Мета *першого етапу* – обґрунтування проблеми і розробка інструментарію досліджень. На цьому етапі вивчались науково-теоретичні і методичні аспекти виховання дисциплінованості, були визначені мета, завдання, об'єкт, предмет і програма дослідження.

Другий етап досліджень був присвячений проведенню констатуючого експерименту. Його мета полягала у зборі інформації про інтереси і мотивацію учнів, причини порушення дисципліни. Дані досліджень узагальнювались на основі якісних ознак і кількісних даних – шляхом реєстрування вимірів виділялася та чи інша ознака, реєструвався кожен окремий випадок наявності даної ознаки (покращення дисциплінованості підлітків при використанні тих чи інших засобів впливу шляхом обліку за допомогою шкали для виміру якостей, які хотіли б в собі сформувати учні 5-х класів, на початку і після дослідження).

Мета *третього етапу* полягала в розробці методики формування у підлітків свідомої дисципліни засобами фізичного виховання.

РОЗДІЛ 3

МЕТОДИКА ФОРМУВАННЯ СВІДОМОЇ ДИСЦИПЛІНИ ПІДЛІТКІВ В ПРОЦЕСІ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ

3.1. Мотиваційно-ціннісна сфера підлітків

Аналіз структури потреб та інтересів підлітків виявив високий рівень інтересу та мотивації до знань фізичної культури і спорту. Пізнавальний інтерес є формою виявлення потреб і виступає своєрідною орієнтацією людини в її зв'язках з дійсністю. Результати анкетування засвідчили, що інтерес школярів цього віку до фізичного виховання і спорту високий (табл. 3.1)

Більше половини учнів мають високий і вище середнього інтерес до виконання фізичних вправ. Жоден школяр немає низького інтересу до фізкультурно-спортивної діяльності. Водночас занепокоєння викликає той факт, що близько 5% учнів мають нижче середній рівень інтересу до фізичного виховання.

Таблиця 3.1

Інтерес підлітків до фізичного виховання, %

Показник	Клас навчання в школі		
	4	5	6
Високий	58,4	52,7	44,6
Вище середнього	15,2	21,7	32,1
Середній	22,9	20,4	18,4
Нижче середнього	3,5	5,2	4,9
Низький	—	—	—

Необхідно зазначити, що з віком рівень інтересу до виконання фізичних вправ учнів поступово знижується. Такий стан, на нашу думку, пояснюється

недостатнім рівнем фізкультурної освіченості школярів, слабким організаційно-методичним та матеріально-технічним забезпеченням навчального процесу, недоліками в організації фізичного виховання у школі, недооцінкою вчителями важливості цього напрямку роботи.

Результати дослідження показали, що учні на перше місце ставлять мотив підвищення фізичної підготовленості (39,7% – 4 клас, 41,5% – 5 клас, 39,4% – 6 клас) (табл. 3.2). На другому місці знаходиться бажання поліпшити стан здоров'я.

Таблиця 3.2

Мотиви фізичного виховання школярів, %

Мотиваційні детермінанти	Клас навчання в школі		
	4	5	6
Бажання підвищити фізичну підготовленість	39,7	41,5	39,4
Поліпшити стан здоров'я	31,4	32,8	33,5
Оволодіти технікою фізичних вправ	5,1	4,3	5,7
Інтерес до особи вчителя	2,7	2,1	2,5
Прагнення отримати добрі оцінки	11,8	6,3	3,4
Прагнення уникнути неприємностей	1,1	1,4	2,7
Прагнення мати гарну будову тіла.	8,2	11,6	12,8

Це цілком закономірно і пояснюється зниженням рівня здоров'я і наявності різноманітних захворювань. Значення таких мотивів, як прагнення отримати добрі оцінки і уникнути неприємностей у зв'язку з пропусками занять, незначне і складає менше 10%.

Занепокоєння викликає низький рівень мотиву – інтерес до особи вчителя. Можна припустити, що такий стан обумовлений двома причинами. По-перше, учні не усвідомлюють значення фізичного виховання для їхнього життя і праці, його ролі в збереженні і зміцненні здоров'я.

По-друге, можливо частина вчителів фізичної культури, не мають високої спеціальної підготовки і несумлінно ставляться до організації фізичного виховання в школі.

Таблиця 3.3

**Негативні чинники, які впливають на ставлення
до фізичного виховання, %**

Показник	Клас навчання в школі		
	4	5	6
Нецікаво	15,2	13,5	18,9
Нестача вільного часу	38,7	37,7	35,9
Відсутня спортивна база	18,9	16,5	17,5
Сімейні обставини	6,4	9,5	8,4
Стан здоров'я	13,8	12,3	8,7
Відсутні спортивні секції	18,2	17,7	14,4
Відсутня сила волі	6,3	10,7	8,9
Втома під час навчання	17,4	16,5	18,7
Є цікавіші заняття	19,1	13,6	17,5
Друзі не займаються, і я	3,2	2,9	4,4

Результати анкетування показали, що основним чинником, який негативно впливає на ставлення школярів до фізичного виховання, є нестача вільного часу (допускалося декілька варіантів відповідей) (табл. 3.3).

Таблиця 3.4

Характеристика видів дозвілля підлітків, %

Показник	Клас навчання в школі		
	4	5	6
Допомагаю вдома	14,7	16,9	18,4
Громадська робота	6,2	6,6	6,1
Читаю художню літературу	17,7	15,4	14,9
Відпочиваю у сім'ї	27,6	25,4	27,2
Відпочиваю з друзями	39,8	37,3	40,5
Слухаю музику	31,4	33,1	39,8
Гра на музичних інструментах	6,1	6,5	5,2
Художня самодіяльність	2,3	3,1	3,2
Цікавлюсь мистецтвом	2,5	3,7	3,1
Відвідую театри	3,4	3,9	4,7
Відвідую спорт. видовища	10,7	11,4	18,7
Садівництво	3,5	10,6	10,5
Спорт, туризм	25,3	27,7	28,4
Відвідую дискотеки	—	1,8	3,6
Граю в комп'ютерні ігри	38,2	41,4	40,7
Цікавлюсь технікою	5,1	6,7	4,6
Колекціонування	4,3	9,8	10,5
Дивлюсь телевізор	51,7	55,5	48,4
Слухаю радіо	6,4	7,2	7,9
Читаю в інтернеті	20,2	15,5	18,5
Відвідую родичів	15,3	11,7	9,5
Відвідую музеї, виставки	2,6	2,2	1,4

Це вказує на те, що в підлітків не сформовані навички раціональної організації самостійної роботи. Досить значний відсоток займають чинники пов'язані із наявністю спортивної бази, інвентарю, втомою під час занять та емоційністю уроків фізичної культури.

Як зазначалося суттєвим чинником впливу на спортивну активність учнів є нестача вільного часу. Від структури вільного часу залежить успіх формування життєвих установок, інтересів і потреб. Саме вільний час зумовлює можливість реалізації потреб особистості у духовному і фізичному вдосконаленні.

З одного боку, вільний час є фактором, що формує потреби особистості, з іншого – потреби, що реалізуються в діяльності, суттєво впливають на структуру вільного часу, на організацію всього життя людини, її способу життя.

Результати анкетування свідчать, що найчастіше школярі у вільний час дивляться телевізор або відео, грають в комп'ютерні ігри, слухають музику, відпочивають з друзями (табл. 3.4).

Незначна частина учнів займається спортом або туризмом, читають періодичні видання, відпочивають в сім'ї. Дуже мало школярів цікавляться мистецтвом, відвідують театри, музеї, концерти.

Таким чином, рівень інтересу до фізичного виховання і спорту у школярів досить високий. З віком в учнів спостерігається поступова тенденція зниження спортивного інтересу. Основними мотивами занять фізичною культурою для підлітків є бажання підвищити свою фізичну підготовку, поліпшити стан здоров'я, навчитись техніки фізичних вправ та отримати добрі оцінки. На ставлення підлітків до фізичного виховання впливають такі основні чинники: нестача вільного часу, відсутність спортивної бази і потрібних секцій, поганий стан здоров'я та втома.

3.2. Стан і причини недисциплінованості учнів підліткового віку

З метою вивчення і визначення причин недисциплінованості учнів підліткового віку нами велась всебічна пошукова діяльність - спостереження, бесіди, інтерв'ю із школярами, батьками, вчителями фізичної культури, директорами шкіл, інспекторами районних і міських відділів освіти.

Відповідно до розробленої пам'ятки в процесі педагогічних спостережень за уроками фізичної культури, позакласними заходами ми вивчали зовнішній вигляд учнів, дисциплінованість на уроках і на перервах, знання і дотримання учнівських правил, своєчасність і акуратність виконання навчальних вимог учителів. Також ми вивчали поведінку учнів у процесі проведення фізкультурно-оздоровчих і спортивно-масових заходів на заняттях у фізкультурних гуртках, під час екскурсій, спортивних змагань. Відвідували батьків, спостерігали за поведінкою учнів у вільний від навчання час, виявляли способи співпраці школи і сім'ї з метою попередження негативних вчинків дітей. Крім цього вивчали причини недисциплінованості школярів на основі аналізу статистичних даних Волинської області.

Внаслідок анкетування та індивідуальних бесід з учнями 5-6-х класів (було опитано 106 учнів) були виявлені такі аргументи недисциплінованості:

- порушувати дисципліну легше, ніж бути дисциплінованим. Не треба прикладати зусиль – 15 %;
- правила зобов'язують, а тут воля – 5 %;
- не хочу бути іншим серед ровесників – 7 %;
- на тебе хоч так звернуть якусь увагу – 4 %;
- порушувати дисципліну - значить бути сміливим – 12 %;
- не хочу бути маминим синком – 13 %;
- багато порушує дисципліну і я в тому числі – 16 %.

Не дали відповідей 28 % хлопців.

Найбільш характерні відгуки про порушників дисципліни тих, хто не відносять себе до такої категорії, були такі:

- хочуть хоч чимось виділитись – 18 %;
- не можуть виділитись у навчанні, то виділяються поганою дисципліною – 35%;
- показують свій “героїзм” – 19 %;
- хочуть подобатись – 10 %;
- вони сміливі – 6 %;
- вони зарозумілі – 12 %.

На думку опитаних 6 вчителів фізичної культури, серед причин порушення дисципліни учнями найбільш типовими є постійні сімейні чвари, залучення дітей до крадіжок, поганий особистий приклад батьків та інших членів сім'ї, сусідів, товаришів. На запитання, чому учні порушують дисципліну, найбільш типовими відповідями вчителів фізичної культури були: “У всьому винні батьки”. “Неправильне сімейне виховання, поганий особистий приклад”. “Немає у школах єдиних вимог щодо дисципліни учнів. Одні вимагають її, інші – розмагнічують”. “Немає чіткої системи покарання. Учні знають, що за порушення дисципліни вони не будуть нести відповідальності”. “Недостатня виховна робота в школі”.

Інтерв'ю з керівництвом школи (4 чоловіки) показали, що порушення дисципліни на уроках спостерігаються у випадках, коли “вчителі погано готуються до уроків і проводять їх на низькому рівні” “не роблять учням зауважень, недисциплінованість вважають звичайним явищем”, “не можуть зорієнтуватись у причинах і вдаються до неадекватних засобів впливу – підвищення голосу, залякування, іноді й фізичне покарання”.

Проте основна причина виникнення порушень дисципліни у процесі навчання – це застосування неправильних методів навчання, коли не приділяється

достатня увага формуванню в учнів справжньої активності, самостійності та ініціативи у набутті знань, вмінь і навичок, розвитку їх пізнавальних можливостей і пізнавальних інтересів, які є найсильнішим стимулом розумової діяльності, зразкової поведінки.

За допомогою вивчення шкільної документації (протоколів педагогічних рад, методичних нарад, засідань учнівського колективу) було встановлено, що серед причин недисциплінованості окремих учнів домінуючою є недостатня підготовка вчителя до уроку, непродумана методика і структура занять, які дуже часто створюють вакуум (бездіяльність учнів), що потім заповнюється порушенням дисципліни.

Учителі фізичної культури вбачають при цьому таку причину, як несвоєчасну підготовку обладнання уроку, слабку орієнтацію в часі, відсутність належної системи контролю, пасивність учнівського активу. Зустрічаються випадки, коли самі вчителі допускають порушення норм педагогічної етики: запізнюються на заняття, не виконують заздалегідь даних учням обіцянок, не помічають порушень дисципліни окремими учнями.

Серед опитуваних інспекторів районних і міських відділів освіти (9 осіб) 89% вважає, що найчастіше порушення дисципліни відбувається в тих школах, де керівництво формально ставиться до своїх обов'язків. Якщо керівники школи самі дисципліновані, вимогливі до вчителів і учнів, там і дисципліна учнів добра. У школах дуже часто відсутні єдині вимоги до педколективу, відсутні єдині засоби впливу; заохочення здійснюється без достатнього обґрунтування, широко поширене зайве адміністрування, обмеження самостійності учнівських організацій. Поширена недовіра до дітей, позбавлення їх ініціативи і самодіяльності, недостатня вимогливість і відсутність поваги до учнів породжують різні недоліки у формуванні їх особистості.

Внаслідок анкетування вчителів фізичної культури було виявлено характер порушення дисципліни учнями 4 – 6-х класів. До найбільш характерних порушень

належать такі: ігнорування розпоряджень учителя; незнання і недотримання учнівських правил; запізнення на уроки; недбале ставлення до спортивної форми.

З метою вивчення причин недисциплінованості ми провели анкетування з батьками дітей мікрорайону, на місцевості якого розташована школа. Їм було поставлено запитання: “Чому, на Вашу думку, дисципліна учнів останніх років знизилась?” Частина з них (переважно сільської місцевості) вважають, що в школах існує вседозволеність, немає ніякого покарання, в т.ч. фізичного, вчителі не звертають належної уваги на дисципліну на уроках, послабили взагалі виховну роботу у зв’язку з несвоєчасною оплатою праці.

Більшість учителів змушені шукати роботу не за спеціальністю, а це підриває авторитет учителя, відволікає від основної роботи, вони крім цього, обвинувачують всю політичну систему країни, коли вони змушені залишати основну роботу, вирішуючи проблеми пошуку засобів для життя. Все це негативно впливає на якість освітнього процесу, а також на поведінку підлітка.

Разом з тим, велику вину респонденти покладають і на самих батьків, зокрема на тих, які часто перебувають у нетверезому стані або ведуть розгульний спосіб життя. Не другорядне значення, на їх думку, має й те, що частина батьків живе у скрутному матеріальному становищі, і їм не до виховання дітей, коли треба шукати засоби для життя. Інша частина батьків – заробітчани, що дуже характерно для даної школи, перебуває за межами України чи області і їх діти, таким чином, виховуються, переважно, бабусями та дідусями.

Деяка відмінність в оцінці причин недисциплінованості дітей існує між жінками і чоловіками. Жінки в основному звинувачують батьків, які процес виховання, покладають на них. Самі не можуть бути прикладом для дітей, а вони часто їх наслідують. Батьки, у свою чергу, всю вину перекладають на школу. До факту порушення дисципліни вони ставляться більш лояльно – хай привчаються до життя в екстремальних умовах.

Всі респонденти згодні з тим, що великої шкоди у вихованні особистості

підлітків завдають засоби масової інформації – телепередачі, кіно, рекламні ролики, де рекламуються алкогольні напої, тютюнові вироби, еротика, і найбільше – гостросюжетні фільми, які так люблять дивитися підлітки.

Систематичне порушення дисципліни в школі часто переростає у правопорушення за межами навчального закладу. Статистичні дані свідчать, що у Волинській області в 2024 році було покарано за протиправні дії понад 100 дітей. 60 підлітків відбуває покарання в ізоляторах різних районів області. Понад 300 підлітків зареєстровано таких, що часто вживають алкогольні напої. 20 підлітків затриманий за вживання наркотиків.

Вивчаючи стан правопорушень школярів на Волині, в області, в якій, на перший погляд, дитяча злочинність повинна бути найменшою з огляду на те, що немає великих промислових підприємств і діти, переважно сільської місцевості, зайняті допомогою батькам. Статистичний аналіз показав, що за вісім місяців 2024 року в Маневицькому районі скоєно три злочини неповнолітніми віком до 15 років. В порівнянні з минулим роком - на два більше, що свідчить про ріст злочинності серед підлітків. Це діти, в основному, з ненеповних та багатодітних сімей, а також тих, де батьки не мають постійного працевлаштування, займаються пошуками роботи, або, найгірше, пиятством,.

Злочини переважно корисливого характеру - крадіжки приватного або державного майна. Основна маса злочинів скоюється у вільний час – під час відпочинку, в позаурочний або канікулярний період. Найпоширенішими правопорушеннями дітей віком від 10 до 15 років є вживання алкоголю.

Таким чином проведене дослідження дозволяє констатувати досить велику кількість різноманітних причин, що спричиняють недисциплінованість школярів. Різнобічний аналіз результатів дозволив згрупувати причини недисциплінованості підлітків на окремі групи (рис. 3.1).

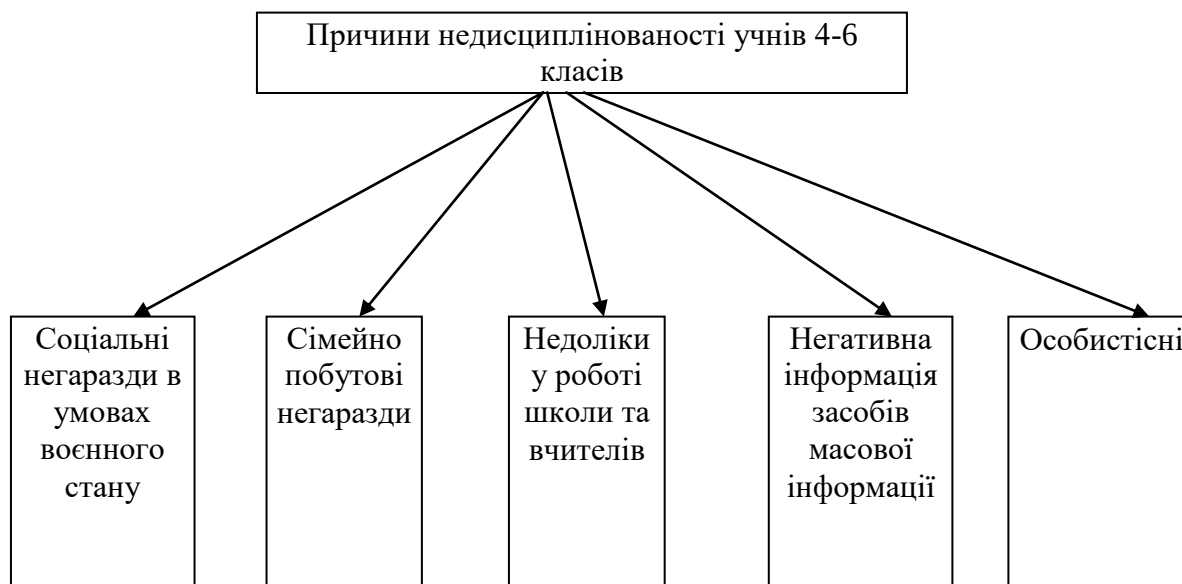

Рис. 3.1. Причини недисциплінованості учнів 5 – 6 класів

До соціальних слід віднести причини, породжені об’єктивною дійсністю, тобто повномасштабною війною, яка суттєво вплинула на розвиток суспільства загалом. Як і в кожних суспільних формаціях, на переломному етапі відбуваються пошуки нових духовних цінностей – ламання старих, створення нових ідеалів, перерозподіл матеріальних цінностей держави, що часто веде до збагачення одних і зубожіння інших. Все це негативно відбивається на побуті сім’ї і на формуванні характеру підлітків.

До побутових причин відносимо матеріальні нестатки у сім’ї через низьку заробітну плату або взагалі безробіття. Це призводить до того, що частина дітей позбавлені сімейного виховання. Багато батьків стали до лав ЗСУ, займаються волонтерством, матерів, переважно, постійно у праці, а діти займаються самовихованням. З іншого боку у багатьох сім’ях панує вседозволеність, що переноситься у стіни школи. Частина з них, за прикладом своїх батьків, вважає, що матеріальні цінності можна здобути швидко, нечесним і незаконним шляхом. Порушується психологічна рівновага дитини, яка різними шляхами веде до негативних наслідків і зокрема до порушення дисципліни.

До особистісних причин відносимо ті, які, поряд із соціальними і побутовими, пов'язані із психікою дитини, її спадковими даними, здатністю до адаптації, фізіологічними особливостями. Особистісні причини охоплюють індивідуальні особливості підлітка – фізіологічні і психологічні, схильність чи несхильність до швидкої адаптації.

Серед причин, які суттєво впливають на формування особистості підлітка, є негативна інформація соціальних мереж. В зимову пору під час навчального року біля телевізорів, комп'ютерних ігор діти просиджують, в середньому, по 4 –5 годин, а під час зимових, осінніх і весняних канікул значно більше. Ця інформація дуже добре сприймається учнями, а її вплив не викликає сумніву. Тому дуже важливо, щоб соціальні мережі, телеінформація була відповідно запрограмована, щоб допомагала, а не шкодила школі і сім'ї у вихованні дитини.

Таким чином причини недисциплінованості підлітків досить різноманітні, пов'язані між собою, взаємодіють, перебувають у постійному русі, можуть розвиватись в напрямку збільшення сили дії або зменшувати її аж до зникнення.

3.3. Методика формування свідомої дисципліни учнів 5 – 6-х класів на уроках і в процесі позакласної роботи з фізичного виховання

Шкільна дисципліна – це дотримання учнями правил поведінки в школі і за її межами, чітке і організоване виконання ними своїх обов'язків, виконанням громадянському обов'язку. Свідомо дисципліна, як зазначає О.В.Федорович [46], проявляється в системному, неухильному виконанні суспільних принципів і норм поведінки.

Отже для того, щоб формувати свідому дисципліну, потрібно, перш за все, щоб і вчитель, і учні чітко уявляли, що таке свідомо дисципліна. Учитель – для того, щоб вести навчальну роботу, учні – щоб сприймати виховний вплив учителя. Однак, свідомо дисципліна – не самоціль, а складова загальнолюдської моралі. Тому, бути дисциплінованим – означає готувати себе до життя в суспільстві, в

якому діють закони і суспільні норми моралі, суспільні відносини.

Рис. 3.2. Структура виховання свідомої дисципліни підлітків

Формування свідомої дисципліни школярів ґрунтується на цілісній науково обґрунтованій моделі. Її загальна структура подана на рис. 3.2.

Дані дослідження показують, що формування свідомої дисципліни – процес тривалий, цілеспрямований, потребує особливої уваги не лише з боку класного керівника і вчителя фізичної культури, але й усього педагогічного колективу і громадськості.

Свідомо дисципліна школяра характеризується такими показниками рівня вихованості, як дотримання прийнятого в школі стандарту зовнішнього вигляду учня; культура поведінки в школі і поза її межами, встановлена учнівськими

правилами; громадська активність, яка характеризується участю в різних класних і загальношкільних заходах; самостійність у різних видах діяльності; сформованість наукового світогляду і національної свідомості, сумлінне ставлення до навчання, інтерес до знань і усвідомлення їх ролі в своєму розвитку; прилучення до національної та світової культури, мистецтва, літератури; формування фізичного здоров'я, потяг до занять фізичною культурою і спортом, працелюбність, орієнтованість на майбутню професію, в якій поєднувалися б особисті і суспільні інтереси.

Відповідно до нашого дослідження мета розроблених заходів у школі полягає в формуванні свідомої дисципліни підлітків. Мета виховання тісно пов'язана із завданнями, які її конкретизують і впливають з причин недисциплінованості школярів.

Серед важливих методів виховання свідомої дисципліни учнів, зокрема 5 – 6-х класів, слід практикувати такі: індивідуальні доручення, залучення до улюбленого виду спорту, імітацію як засіб переконання. Враховувати при цьому вікові особливості, режим дня, правильне чергування праці і відпочинку, розумової і фізичної праці. Методи виховання свідомої дисципліни, використані в процесі дослідницької роботи, ми відображаємо за допомогою рис.3.3. Названі методи повинні використовуватись у комплексі.

Без врахування інтересу до того чи іншого виду спорту учень ним займатись не буде. Слід також враховувати деякі відмінності у спортивних інтересах підлітків сільської і міської школи. В селах перевагу надають ігровим видам спорту. У міських ширше коло інтересів. Сюди відносять також плавання в басейні, дзю-до, карате, бейсбол, бадмінтон, художню гімнастику, шейпінг. Деякі відмінності щодо інтересів виявилися між дівчатами і хлопцями. Серед дівчат багато таких, які у вільний час воліли б займатися такими видами діяльності, як в'язання, вишивання, читання художньої літератури, перегляд телепередач, допомога матері в домашньому господарстві, відвідування дискотек, танців

Рис. 3.3. Методи виховання свідомої дисципліни учнів 5-6-х класів засобами фізкультури і спорту

Отже, в процесі дослідження організації і проведення позакласної фізкультурно-спортивної роботи з підлітками слід врахувати:

- а) інтереси підлітків до того чи іншого виду спорту;
- б) особливості місцевості і можливості займатися саме таким видом спорту;
- в) статеві відмінності;
- г) стан фізичних сил і темперамент учня.

Систематичне заняття фізичною культурою після урочних занять, розумне використання вправ відповідно до вікових особливостей і фізичних сил підлітка, збереження чіткого чергування навчання, фізичної праці і відпочинку не тільки сприяє зміцненню здоров'я, підвищенню працездатності, але й забезпечує високий рівень моральної стійкості, дисциплінованості, фізичну досконалість. Дисциплінованість дітей ефективно виховується у спортивних змаганнях. В умовах колективних змагань мобілізується воляова активність, формуються почуття відповідальності перед ровесниками, почуття впевненості у своїх силах і

можливостях. Все це позитивно впливає на гартування вольових якостей, спрямоване на дотримання режиму, спортивної етики, дисципліни. Прагнення захистити честь свого колективу, боротись за підвищення його спортивних досягнень є нічим іншим, як проявом вихованості, духовного багатства.

Послідовність і систематичність занять досягається, якщо вони включені в режим дня учня. При цьому потрібно враховувати особливості навантаження навчальними заняттями в найбільш продуктивні для цього дні тижня (вівторок, середа, четвер), чергування розумової і фізичної праці, а також суботній день, коли учні зайняті прибиранням кімнат.

Забезпечення гармонійного поєднання інтересів, можливостей і потреб учня – обов'язок учителя фізичного виховання.

Завдання виховних заходів полягають у:

- залученні учнів до систематичних занять фізичними вправами.
- профілактиці порушень дисципліни школярів у процесі фізичного виховання.

Загалом теоретична модель ґрунтувалася на єдності змістовної і динамічної сторін особистості. Вихідними даними для осмислення проблеми формування свідомої дисципліни виступали розробки у вітчизняній психології таких методологічних питань, як детермінація психіки в плані розвитку і функціонування, системний підхід. Крім того, були враховані підсумки конкретних теоретичних й експериментальних досліджень дисциплінованості школярів.

Як показали педагогічні спостереження, підлітки особливо люблять уроки фізичної культури, з бажанням беруть участь у позакласних і позашкільних спортивних заходах. Учителям названого предмету легше, ніж іншим, впливати на учнів, схильних до порушень дисципліни. Наукові дослідження засвідчують, що дисципліна на всіх етапах розвитку суспільства була проблемою виховання взагалі і невід'ємною частиною фізичного та військового виховання дітей і молоді

зокрема.

На уроках фізичної культури учні набувають таких морально-вольових якостей, як сміливість, наполегливість, дисциплінованість, почуття дружби і взаємодопомоги, а також оволодівають навичками культурної поведінки. У них формується позитивне ставлення до фізкультури і спорту, стійкий інтерес і звичка до систематичних занять фізичними вправами.

Формування дисциплінованості проводилося в різних формах навчально-виховної роботи: урочної, позаурочної. На уроках фізичної культури підлітки, поряд з вивченням основних фізичних вправ, оволодівали принципами їх підбору, технологією дозування навантажень. При цьому використовувався принцип доступності виконання вправ, поступовий перехід від простих до складних дій. Обов'язково в зміст уроку включалися елементи гри. Вчитель точно й доступно пояснював учням значення і зміст занять, реальні результати рухової діяльності.

Фізкультурно-спортивна діяльність за своєю специфікою відкриває широкі можливості для формування всебічно розвиненої особистості. В процесі систематичних, організованих і педагогічно спрямованих занять фізичною культурою і спортом в учнів формуються такі позитивні якості, як патріотизм, дисциплінованість, сміливість, активність, воля до перемоги, колективізм, кмітливність. Тому на першому етапі виховання необхідно дітей, які порушують дисципліну залучати до систематичних занять фізичними вправами.

Спираючись на дослідження Б.М.Шияна [62], Круцевич Т.Ю. [31], ми розробили технологію залучення школярів до систематичних занять фізичними вправами, яка передбачала ієрархічну послідовність і взаємозв'язок основних етапів і похідних до них:

1. Виховання позитивного ставлення та інтересу підлітків до занять фізичними вправами.
2. Формування системи науково-практичних і спеціальних знань, необхідних для занять фізичними вправами.

3. Формування відповідних умінь і навичок.

4. Залучення учнів до систематичних занять фізичними вправами.

Процес формування інтересу до занять фізичними вправами складається з трьох етапів:

1) створення умов для появи пізнавального інтересу, що сприяють виникненню потреби в даних знаннях та уміннях;

2) формування позитивного ставлення до предмета і до діяльності, надання можливості переживати успіх, радість від продуктивної діяльності;

3) організація діяльності в умовах якої формується справжній пізнавальний інтерес.

Потрібно відмітити, що виникнення пізнавального інтересу можливе на певному рівні засвоєння спеціальних знань та рухових умінь. Пізнавальні інтереси, як активатор пізнавальної діяльності, реалізуються лише тоді, коли вони трансформуються у свідомості людини у конкретну пізнавальну мету діяльності. Подальше розгортання пізнавальної потреби у сфері свідомості призводить до перетворення мети в пізнавальну програму, яка має чіткі параметри діяльності, спрямованої на задоволення пізнавальної (освітньої) потреби. Саме тому в самій структурі освітньої потреби доцільно бачити весь комплекс специфічних фізкультурно-спортивних потреб, які задовольняються в процесі діяльності учнів, залучених до проведення та участі у фізкультурних заходах.

Без врахування інтересу до того чи іншого виду спорту учень ним займатись не буде. Послідовність і систематичність занять досягається, якщо вони включені в режим дня учня. При цьому потрібно враховувати особливості навантаження навчальними заняттями в найбільш продуктивні для цього дні тижня (вівторок, середа, четвер), чергування розумової і фізичної праці, а також суботній день.

Стимулювання – це спеціальна діяльність учителя, спрямована на підвищення навчальної активності школярів за допомогою зовнішніх стимулів.

Встановлено, що найпоширенішими засобами стимулювання інтересу до активності школярів у процесі фізичного виховання є різні форми заохочень.

Заохочення полягають у позитивній оцінці навчальної діяльності та поведінки учнів і спрямовані на те, щоб викликати в усіх бажання до подальших досягнень, активності та зацікавленості у вивченні предмету. Основні види заохочень, які були використані в процесі експериментальної роботи: сприяння, допомога, довіра вчителя, похвала, схвалення, усна подяка, похвальна грамота, почесні доручення, лист - подяка, публікації в газетах.

Велике значення мають засоби, прийоми та техніка покарань - залежно від індивідуальності вихованця та виховної ситуації, причому слід враховувати попередні форми та методи впливу на нього. Перед тим, як вдатися до покарання, слід поговорити з вихованцем стосовно його поведінки. Це може бути бесіда одразу ж після провини: індивідуальна, в присутності колективу або групи товаришів, мета якої - з'ясувати причину негативного вчинку пояснити вихованцю його наслідки. Бесіду можна провести наодинці після вчинку.

Мета бесіди – аналіз вчинку, його мотивів та негативних результатів, переконання учня в необхідності змінити свою поведінку. Вихователь може відкласти бесіду. Порушнику дисципліни треба сповістити заздалегідь, що він запрошується на бесіду з вихователем або з активом класу. Це робиться з метою освідомлення учнем свого вчинку.

Існує ряд вчинків, які не можна не помічати, незважаючи на те, що вони інколи розцінюються як дріб'язкові: спізнення, насилля або знущання над слабими, псування шкільного майна, відмова від чергування в класі, школі, грубість, безсоромність. Не бажано за провини одного вихованця карати усіх. Якщо вихователь невдало використовує метод покарання, він підриває волю учня, його нервову систему, оздоблює його, створює конфліктні ситуації тощо. Через це слід урахувати індивідуальні особливості учнів, вивчати мотиви вчинку, аргументувати покарання, переконувати у необхідності усунення наявних вад.

Водночас, враховуючи вік учнів і їхню реакцію в практичній діяльності, цьому виду стимулювання відводилося мало уваги.

В сучасній педагогічній науці створено концепцію фізичного виховання, яка враховує особливості психофізичного коригування неповнолітніх правопорушників. В останні роки, в період незалежності нашої держави, розроблено концепції психолого-педагогічного підходу, здійснення профілактичних заходів з метою попередження правопорушень підлітками, які засновані на єдності зусиль сім'ї, школи, правоохоронних органів. Розроблено методику комплексного впливу виховних і фізкультурно-оздоровчих заходів, класно-урочних, позакласних форм, використання різних засобів і методів, врахування інтересів підлітка до фізкультурно-спортивної діяльності. Вчені велику увагу звертають на народні рухливі ігри, забави, розваги як потенційні засоби виховання дисциплінованості, сміливості, спритності, рішучості, наполегливості, організованості.

Спортивна діяльність за своєю специфікою відкриває широкі можливості для формування всебічно розвиненої особистості. В процесі систематичних, організованих і педагогічно спрямованих занять фізичною культурою і спортом в учнів формуються такі позитивні якості, як патріотизм, дисциплінованість, сміливість, активність, воля до перемоги, колективізм, кмітливість. Звичайно, всі ці якості формуються у підлітка не тільки під час занять фізкультурою і спортом, а всім комплексом навчально-виховної роботи. Однак фізкультура і спорт іноді мають вирішальний вплив на формування окремих моральних якостей, в тому числі в учнів, які схильні до порушень дисципліни. Моральні якості сформуються поступово, іноді з незначних явищ з появою відповідальності. Ті чи інші доручення окремим учням накладають обов'язок перед колективом, відповідальність не стільки перед учителем, скільки перед групою дітей, цілим класом, всією школою.

Тому, даючи доручення, учитель перш за все повинен довести до свідомості учня важливість акуратного і своєчасного його виконання. Обов'язок часто сам по собі зрозумілий учневі, але іноді, особливо коли мова йде про недисциплінованих, потрібне докладне роз'яснення. Учень повинен чітко усвідомлювати, до яких негативних наслідків може призвести легковажне або навмисно неправильне виконання доручення.

З метою активізації фізкультурно-масової роботи; підвищення якості навчального процесу; збільшення обсягу рухової активності учнів, формування в них стійких мотивів до самостійного зміцнення здоров'я; вдосконалення матеріально-технічної бази проводиться позакласна робота з фізичного виховання. Для позакласних занять фізичними вправами характерна спортивна спрямованість. Якщо заняття у розпорядку навчального дня об'єднують учнів переважно одного класу, то при організації позакласних занять охоплюються діти різних класів.

Позакласна робота з фізичного виховання здійснюється у формі фізкультурно-спортивних секцій, гуртків здоров'я, спортивних змагань, спортивних і художньо – спортивних свят, днів здоров'я. У завдання позакласної роботи входять: зміцнення здоров'я учнів, сприяння їх правильному фізичному розвитку, поглиблення і розширення знань, умінь і навичок з фізичної культури, виховання таких якостей, як сміливість, винахідливість, організованість, дисциплінованість.

Позакласна фізкультурно-спортивна робота є особливо важливою умовою для виховання свідомої дисципліни дітей у наш час – час повномасштабної війни, реформування освіти, пошуків засобів відвернути підлітка від правопорушень. При цьому можна використати традиційні форми роботи. Серед них: спортивні змагання, в яких беруть участь самі учні, спостереження спортивних змагань, які відбуваються на рівні міста, району, області, участь у роботі гуртків і позашкільних спортивних установ, виконання домашніх завдань.

В процесі організації і проведення позакласної фізкультурно-спортивної

роботи з підлітками слід врахувати: а) інтереси підлітків до того чи іншого виду спорту; б) особливості місцевості і можливості займатися саме таким видом спорту; в) статеві відмінності; г) стан фізичних сил і темперамент учня.

Систематичне заняття фізичною культурою після уроків, розумне використання фізичних вправ відповідно до вікових особливостей і фізичних сил підлітка, збереження чіткого чергування навчання, фізичної праці і відпочинку не лише сприяє зміцненню здоров'я, підвищенню працездатності, але й забезпечує високий рівень моральної стійкості, дисциплінованості, фізичну досконалість.

Дисциплінованість дітей ефективно виховується під час спортивних змагань. В умовах колективних змагань мобілізується волюва активність, формуються почуття відповідальності перед ровесниками, почуття впевненості у своїх силах і можливостях. Все це позитивно впливає на гартування волевих якостей, спрямоване на дотримання режиму, спортивної етики, дисципліни. Прагнення захистити честь свого колективу, боротись за підвищення його спортивних досягнень є нічим іншим, як проявом вихованості, духовного багатства.

Важливу роль у вихованні школярів відіграють туристичні походи. Під час походів учні не тільки фізично розвиваються, але й гартується їх воля, характер, яких так часто бракує у схильних до порушень дисципліни. Про це часто вони й самі кажуть: "Не можу себе зобов'язати, а зобов'язавшись, не маю сили волі виконати зобов'язання". Труднощі походів, ночівля біля вогнища роблять юного мандрівника допитливим, сповнюють його романтикою, виховують патріотизм, бажання захищати свою Батьківщину. Під час походів школярі досліджують рідну природу, знайомляться з видатними пам'ятками.

Подолати недисциплінованість підлітків можливо, коли цією проблемою займається весь педагогічний колектив, а зусилля вчителя фізичної культури підтримуються і доповнюються класними керівниками, вчителями, які викладають у 5–6-х класах.

Особливої уваги і зусиль вимагає таке явище, як психологічний негативізм, коли в характері учня закріпилися негативні звички: не виконувати розпоряджень учителів, чергових, запізнюватися на уроки, не носити спортивну форму на урок фізкультури та ін. Справа ускладнюється ще й тим, що колектив звикає до цього, звикають і вчителі. Разом з тим є й інша крайність, коли вчителі у всіх негараздах звинувачують лише тих, хто іноді порушує дисципліну, хоча вина в цьому зовсім інших учнів. Не можна навколо учня створювати репутацію “невиправного” і судити про нього на підставі окремих вчинків. Тому психологічному негативізму треба протиставити метод переконання. Порушника потрібно переконати, що неслухняність може завдати шкоди не тільки йому, але й усьому колективу, і порушення дисципліни не підносить, а принижує його.

Важливим засобом виховання дисциплінованості підлітка є індивідуальні доручення. Вони можуть бути найрізноманітніші, залежать, в основному, від інтересів і можливостей учнів. Серед них: виконання обов’язків помічника вчителя фізкультури, допомога учням спеціальної групи, виконання функцій фізорга групи, класу, паралелей.

Щоб доручення стали справжнім засобом виховання, вчителю фізкультури потрібно враховувати: а) добровільність у виборі доручення; б) усвідомлення і можливості виконання обраного доручення; в) постійна увага і допомога вчителя (у вільний від уроку час старшого учня) у процесі виконання доручення; г) участь в уроці на рівні інших учнів класу; д) якість впливу доручення на покращення дисципліни і навчання.

Домашні завдання відіграють важливу роль у навчанні, бо вони багато в чому доповнюють самостійну роботу школяра на уроці фізичної культури, сприяють зміцненню здоров’я учнів, забезпечують міцне засвоєння програмового матеріалу, позитивно впливають на режим дня школяра, збільшують кількість часу на фізичні вправи.

Під час підбору домашніх завдань необхідно враховувати їх складність і

обсяг, щоб вони були доступними для виконання, розраховані в середньому на 20 – 25 хв.

Необхідно враховувати при цьому ту обставину, що окремі учні воліли б виконувати будь-які фізичні навантаження аби уникати напруженої навчальної роботи над виконанням завдань, зокрема з таких предметів, як математика, мова та ін.

Основним матеріалом для завдань найчастіше є повторення і вдосконалення тих рухів, які вивчались на уроках. Для підлітків 6-х класів зміст домашніх завдань поглиблюється. Крім засвоєння програмового матеріалу, великого значення набуває розвиток в учнів фізичних якостей. Учитель пропонує учням різні завдання на спритність, силу, швидкість. Серед інших можуть бути такі вправи: в упорі сидячи піднімати одну-дві ноги, із положення, лежачи на спині сісти і знову лягти (інші такого типу прийоми); стрибки на місці і в русі на одній-двох ногах; стрибки через довгу і коротку скакалку; вправи з гантелями Для збільшення навантаження у завданнях додому змінюємо вправи кількісно, змінюємо положення тулуба та ін.

Для правильної організації роботи потрібно вести облік виконання домашніх завдань, що допомагає систематично спостерігати за фізичним розвитком школяра.

Домашні завдання з фізичної культури, як і з інших навчальних предметів, ми можемо диференціювати. Однак ні в якому разі – за ознаками поведінки. Викладач посилює контроль за виконанням домашніх завдань тих учнів, які часто порушують дисципліну поза школою. Однак про це їх не інформує.

У практиці увійшли в традицію такі форми контролю, як:

- а) спостереження за наслідками самостійних занять;
- б) спостереження за рівнем оволодіння вправами групами учнів від 5 до 15 чол. для перевірки, зокрема, засвоєння рухових навичок.

Систематичне заняття фізичною культурою після урочних занять, розумне

використання вправ відповідно до вікових особливостей і фізичних сил підлітка, збереження чіткого чергування навчання, фізичної праці і відпочинку не тільки сприяє зміцненню здоров'я, підвищенню працездатності, але й забезпечує високий рівень моральної стійкості, дисциплінованості, фізичну досконалість. Дисциплінованість дітей ефективно виховується у спортивних змаганнях.

В умовах колективних змагань мобілізується волюва активність, формуються почуття відповідальності перед ровесниками, почуття впевненості у своїх силах і можливостях. Все це позитивно впливає на гартування волевих якостей, спрямоване на дотримання режиму, спортивної етики, дисципліни. Прагнення захистити честь свого колективу, боротись за підвищення його спортивних досягнень є нічим іншим, як проявом вихованості, духовного багатства.

Однак не тільки безпосередні спортивні ігри можуть бути засобом виховання дисциплінованості. У багатьох школах влаштовують спеціальний стенд, на якому висвітлюються міжнародні спортивні досягнення, спортивні досягнення нашої держави. Систематичне поновлення стенда новими даними можна доручити тим, кого прийнято називати недисциплінованими. Досягнення школи, класу, групи учнів, оприлюднення їх можна доручати таким же учням. Це їх дисциплінує, привчає до порядку.

У школах корисно використовувати такі форми виховання, як колективні відвідування міжрайонних, міжобласних і навіть міжнародних змагань, особливо коли вони обговорюються з точки зору не тільки особистої майстерності, але й культури гри, спортивної етики, дисципліни. Таке обговорення налаштовує підлітків на чесну гру, на особисту дисципліну.

Важливу роль у вихованні школярів відіграють туристичні походи. Під час походів учні не тільки фізично гартуються, але й гартується їх воля, характер, яких так часто бракує у схильних до порушень дисципліни. Про це часто вони й самі кажуть: "Не можу себе зобов'язати, а зобов'язавшись, не маю сили волі

виконати зобов'язання". Труднощі походів, ночівля біля вогнища роблять юного мандрівника допитливим, сповнюють його романтикою, виховують патріотизм, бажання захищати свою Батьківщину від ворогів. Під час походів школярі насолоджуються красою рідної природи, знайомляться з видатними людьми.

У бесіді із вчителями фізичного виховання ми одержали інформацію, що серед форм організації позакласної роботи відновив свою роботу клуб "Олімпія". У клубах організовується масова робота з підлітками з прицілом на наступну олімпіаду. В учнів виробляються навички порівнювати свої досягнення з досягненнями відомих спортсменів нашої країни.

Як показали наші дослідження, в учнів, схильних до порушень дисципліни, багато вільного часу, який вони заповнюють у вуличних розвагах. Тому вчителю фізичного виховання потрібно вміло його заповнювати іншими, більш доступними формами позаурочної спортивної роботи – домашніми завданнями з фізичного виховання.

Домашні завдання відіграють важливу роль у навчанні, бо вони багато в чому доповнюють самостійну роботу школяра на уроці фізичної культури, сприяють зміцненню здоров'я учнів, забезпечують міцне засвоєння програмового матеріалу, позитивно впливають на режим дня школяра, збільшують кількість часу на фізичні вправи.

Під час підбору домашніх завдань необхідно враховувати їх складність, обсяг, доступність та тривалість виконання, (в середньому – 20 – 25 хв.)

Необхідно враховувати при цьому ту обставину, що окремі учні воліли б виконувати будь-які фізичні навантаження аби уникати напруженої навчальної роботи над виконанням завдань, зокрема з таких предметів, як математика, мова та ін.

Основним матеріалом для завдань найчастіше є повторення і вдосконалення тих рухів, які вивчались на уроках. Для підлітків 4-8-х класів зміст домашніх завдань поглиблюється. Крім засвоєння програмового матеріалу,

великого значення набуває розвиток в учнів фізичних якостей. Учитель пропонує учням різні завдання на спритність, силу, швидкість. Серед інших можуть бути такі вправи: в упорі сидячи піднімати одну-дві ноги, із положення, лежачи на спині сісти і знову лягти (інші такого типу прийоми); стрибки на місці і в русі на одній-двох ногах; стрибки через довгу і коротку скакалку; вправи з гантелями. Для збільшення навантаження у завданнях додому змінюємо вправи кількісно, змінюємо положення тулуба та ін.

Для правильної організації роботи потрібно вести облік виконання домашніх завдань, що допомагає систематично спостерігати за фізичним розвитком школяра.

Домашні завдання з фізичної культури, як і з інших навчальних предметів, ми можемо диференціювати. Однак ні в якому разі – за ознаками поведінки. Викладач посилює контроль за виконанням домашніх завдань тих учнів, які часто порушують дисципліну поза школою. Однак про це їх не інформує.

У практиці увійшли в традицію такі форми контролю, як:

- а) спостереження за наслідками самостійних занять;
- б) спостереження за рівнем оволодіння вправами групами учнів від 5 до 15 чол. для перевірки, зокрема, засвоєння рухових навичок.

Таким чином успіх виховання дисциплінованості школярів у процесі фізичного виховання залежить від точності формулювання і переліку вимог до них. Важливо досягти щоб школярі не просто виконували вимоги вчителя, а розуміли необхідність дотримання дисципліни. До основних шляхів формування дисциплінованості належать: залучення недисциплінованих школярів до різних видів громадської роботи; організація порядку і дисципліни на уроках фізичної культури.

Висновки до 3-го розділу

1. Рівень інтересу до фізичного виховання і спорту у підлітків є недостатньо високим. З віком у школярів спостерігається тенденція зниження інтересу і появи навіть негативного ставлення до фізичної культури. На ставлення підлітків до фізичного виховання впливають такі основні фактори: нестача вільного часу, відсутність спортивної бази і потрібних секцій, поганий стан здоров'я та втома. Для школярів середнього віку головним джерелом інформації про фізкультуру і спорт є телебачення. Основними мотивами занять фізичною культурою для підлітків є: можливість підвищити свою фізичну підготовленість, поліпшити стан здоров'я, навчитись техніки фізичних вправ та отримати добрі оцінки. Слід додати, що у підлітків спостерігається завищена самооцінка фізичної підготовленості.

2. Причини виникнення недисциплінованості учнів можна розділити на три основні групи: соціальні, побутові, особистісні. До соціальних слід віднести причини, які породжені об'єктивною дійсністю. До побутових – матеріальне становище батьків. Особистісні причини пов'язані із віковими особливостями організму дитини. Причини в тій чи іншій мірі пов'язані між собою, перебувають у постійному русі, можуть розвиватись у напрямку збільшення сили дії або зменшення аж до зникнення.

3. Для всебічного розвитку школярів і виховання свідомої дисципліни організовуються позакласна і позашкільна діяльність. При цьому можна використати спортивні змагання, спостереження спортивних змагань, участь у роботі шкільних гуртків і позашкільних спортивних установ, виконання вправ, даних на домашнє завдання, ілюстрація з коментуванням стендів, повідомлень про спортивні досягнення.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

1. Аналіз літературних джерел показує, що проблема виховання свідомої дисципліни завжди хвилювала вчених-педагогів, психологів, широку педагогічну громадськість. На етапі визвольної війни, зміцнення незалежної Української держави, формування дисциплінованості набуло особливого значення. У сучасних реаліях у свідомості людей багатьох духовних цінностей постає потреба пошуку і вироблення нової комплексної системи виховання дисциплінованості, основою якої повинні стати досягнення світової науки не лише педагогіки, але й фізіології, психології, теорії фізичного виховання.

2. Рівень інтересу до фізичного виховання і спорту у підлітків є недостатньо високим. З віком у школярів спостерігається тенденція зниження інтересу і появи навіть негативного ставлення до фізичної культури. На ставлення підлітків до фізичного виховання впливають такі основні фактори: нестача вільного часу, відсутність спортивної бази і потрібних секцій, поганий стан здоров'я та втома. Для школярів середнього віку головним джерелом інформації про фізкультуру і спорт є телебачення. Основними мотивами занять фізичною культурою для підлітків є: можливість підвищити свою фізичну підготовленість, поліпшити стан здоров'я, навчитись техніки фізичних вправ та отримати добрі оцінки. Слід додати, що у підлітків спостерігається завищена самооцінка фізичної підготовленості.

3. Проведене дослідження дозволяє констатувати досить велику кількість різноманітних причин, що спричиняють недисциплінованість школярів. Різнобічний аналіз результатів дозволив згрупувати причини недисциплінованості підлітків на три групи: соціальні, побутові, особистісні.

До соціальних слід віднести причини, породжені об'єктивною дійсністю, яка пов'язана з повномасштабною війною. На цьому етапі відбувся пошук нових духовних цінностей – формування національної гідності, патріотизму, створення

нових ідеалів, збереження цілісності держави.

До побутових причин відносяться матеріальні нестатки у сім'ї через низьку заробітну плату або взагалі безробіття. Це зумовило те, що частина дітей позбавлені сімейного виховання. З іншого боку у багатьох сім'ях панує вседозволеність, що переноситься у стіни школи. Порушується психологічна рівновага дитини, яка різними шляхами веде до негативних наслідків і зокрема до порушення дисципліни.

До особистісних причин належать ті, які, поряд із соціальними і побутовими, пов'язані із психікою дитини, її спадковими даними, здатністю до адаптації, фізіологічними особливостями.

4. Доцільність застосування методики виховання свідомої дисципліни підлітків в освітньому процесі фізичного виховання полягає у вирішенні проблеми подолання недисциплінованості підлітків, виховання потреби до систематичних занять фізкультурою і спортом. У процесі систематичних, організованих і педагогічно спрямованих вправ в учнів формуються такі позитивні, морально-вольові якості, як патріотизм, колективізм, організованість, сміливість, воля до перемоги, долаття труднощів на шляху до мети.

Серед засобів виховання свідомої дисципліни підлітків на уроках слід виділити такі: індивідуальні доручення з улюбленого виду спорту, режим дня з використанням спорту, імітацію як засіб переконання, дотримання норм навантаження фізичними вправами, дотримання спортивної етики, порядності.

Вивчення системи роботи кращих учителів фізичного виховання показали, що виправдовують себе такі форми роботи, як спортивні змагання, в яких беруть участь учні, схильні до правопорушень, спостереження за спортивними змаганнями, які відбуваються на рівні міста, району, області, з наступним обговоренням, участь у роботі гуртків і позашкільних спортивних установ, виконання домашніх індивідуальних завдань, оформлення стендів про спортивні досягнення, тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ареф'єв В. Г., Єдинак Г. А.. Фізична культура в школі. Кам'янець-Подільський : Абетка-НОВА, 2002. – 383 с.
2. Андріанов В.Є., Сахно, Т.В. Контроль теоретичних знань, що передбачені навчальною програмою з фізичного виховання. *Збірник наук. статей III Міжнародної науково-практичної конференції “Реалізація здорового способу життя – сучасні підходи”* Дрогобич: Коло, 2015. – С.452-455.
3. Боляк А. А. Взаємозв'язок урочної та позаурочної форм фізичного виховання в сучасному закладі освіти представив. 2013 р. URL: <https://imzo.gov.ua/2022/08/22/osoblyvosti-orhanizatsii-osvitn-oho-protsesu-z-fizychnoi-kul-tury-obhovoryly-pid-chas-vseukrains-koho-seminaru-praktykumu-aktyvna-shkola-zdorova-ukraina/>
4. Борисова И.Ю. Влияние различных средств физической культуры и спорта на некоторые антропометрические показатели. *Антропогенетика, антропология и спорт*: материалы 2-го Всесоюзного симпозиума. Винница, 2006, Т.1. С. 3
5. Бойко О. Теоретичні аспекти впливу мотиваційних складових на підвищення ефективності занять із фізичної культури. Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві: зб. наук. праць. 1 (21); 2013. С. 94-98.
6. Берназ Ю.В. Коригування поведінкових реакцій юних правопорушників засобами фізичного виховання і спорту в Україні. Рівне, 2009. С. 21 – 28.
7. Буленко Т. В. Діагностика особистості в практичній діяльності психолога : наук.-метод. посіб. Луцьк : РВВ “Вежа” Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 1996. – 331 с.
8. Белікова Н. та ін. Інноваційні методики навчання фізичної культури школярів [Текст]: навч.-метод. посібник. за заг. ред. проф. Н.Белікової, доц. В. Яловики. Луцьк : Вежа-Друк, 2022. 340 с.
9. Вейнберг Р. С. Психологія спорту / Р. С. Вейнберг, Д. Гоулд. – К. : Олімпійська література, 2001. – 336 с.

10. Ващук Л. М. Методика формування індивідуальних фітнес-програм для самостійних занять старшокласниць. автореф. дис канд пед. н. Луцьк, 2017.– 20 с.
11. Винник В. Д. Особливості формування інтересу та мотивації до занять фізичним вихованням. Теорія та методика фізичного виховання. 2010. № 12. С. 39-42.
12. Волков В.М. К проблеме спортивных способностей. Теория и практика физической культуры, 2012. №5. С. 46.
13. Волков Л.В. Возрастные основы методики физической подготовки детей и подростков: Учебно-методическое пособие. Переяслав-Хмельницкий, 2011. 26с.
14. Волков Л.В. Обучение и воспитание юного спортсмена. К.: Здоров'я, 2014. 144 с.
15. Грибан Г. *Шляхи удосконалення навчального процесу з фізичного виховання у вузах. Фізична культура та здоров'я нації*. Зб. наук. праць. Київ-Вінниця: ДОВ "Вінниця", 2011. С.199-200.
16. Горшкова Н. Б. Мотивація школярів до занять фізичною культурою і спортом . Актуальні проблеми фізичної культури і спорту, 2005. № 6–7. С. 130–133.
17. Гільбух Ю.З. Визначення психологічної готовності дитини до шкільного навчання. Початкова школа, 2018. №7. С. 62-70.
18. Гнітецька Т.В. Методичні особливості занять дихальними вправами з дітьми шкільного віку. Науковий вісник Волинського державного університету ім. Лесі Українки. Вип. 4. Фізична культура і спорт. Луцьк: Вежа, 2000.С.52-56.
19. Дев'ятьярова Т.А. Методологічні підходи до індивідуалізації навчання майбутніх інженерів-педагогів. *Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту*: Зб. наук. пр. під ред. Єрмакова С.С.–Харків: ХХІІ, 2009.№10.–С. 5-8.
20. Деделюк Н.А.,Томащук О. Г. Оцінка емоційно-вольової сфери школярів за методикою Басса-Дарки. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 15. "Науково-педагогічні проблеми фізичної культури / фізична культура і спорт"*:

- зб. наук. пр. К. : Вид-во НПУ імені М.П.Драгоманова, 2016. Випуск 3 К 2 (71) 16. С. 101-104.
21. Деделюк Н., Ващук Л., Томащук О. Мотиваційна спрямованість батьків у організації фізичного виховання молодших школярів в домашніх умовах у період карантинних обмежень. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова*. 2022. Випуск 3К (147) 22. С. 121-125.
 22. Закон України «Про фізичну культуру і спорт» №3808-XII. (1994). Відомості Верховної Ради України (ВВР). 1994, № 14, ст. 80. (редакція від 16.10.2020).<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3808-12#Text.203>
 23. Закон України «Про освіту» № 2145-VIII від 05.09.2017 [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>.
 24. Іванов В.І., Будаєвський О.К. Варіанти організації та підвищення ефективності навчальних занять. *Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту*: Зб. наук. пр. під ред. Єрмакова С.С.– Харків: ХХІІІ, 2010. № 5. С. 15-19.
 25. Концепція Державної цільової соціальної програми розвитку фізичної культури і спорту на період до 2020 року (схвалено Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 9 грудня 2017 р. № 1320-р) [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1320-2015-%D1%80>.
 26. Кривенко А.Г. Обсяг рухової активності школярів в залежності від виконання домашніх завдань. *Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту*: Зб. наук. пр. під ред. Єрмакова С.С.. Харків: ХХІІІ, 2019. №19. С. 18-22.
 27. Круцевич Т.Ю. Особенности индивидуальной адаптации к физическим нагрузкам подростков с различными типами ВНД. *Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту*: Зб. наук. Праць під ред. С.С.Єрмакова Харків: ХХІІІ, 2012. №22. С.19-26.

28. Круцевич Т. Ю. Теорія і методика фізичного виховання. Навч. Пос. Ч. 2. К: Олімпійська література, 2008. С. 367.
29. Круцевич Т.Ю. Рациональные тренирующие режимы для подростков с различными типологическими особенностями ВНД. *Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту*: Зб. наук. праць під ред. Єрмакова С.С. Харків: ХХІІІ, 2015. № 20. С.16-21.
30. Круцевич Т., Іщенко О., Імас Т. Мотивація учнів 6-9 класів до уроків фізичної культури. Спортивний вісник Придніпров'я. 2014. № 2. С. 68-72.
31. Національна доктрина розвитку освіти // Історія української школи і педагогіки: хрестоматія / [уклад.: О. О. Любар; за ред. В. Г. Кременя]. – К.: Знання, 2005. – С. 644-657.
32. Закон України «Про освіту» № 2145-VIII від 05.09.2017 [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>.
33. Кузьменко О. А. Соціальне становлення особистості в умовах відкритої соціально-педагогічної системи. Дисерт. канд. пед. наук. Національний педагогічний університет ім. Драгоманова, К., 1988. –184 с.
34. Литовко С.І. Диференційований підхід до учнів. Початкова школа, 2008. №10. С. 25-28.
35. Ложкин Г. В. Психология спорта: схемы, комментарии, практикум: учеб. пособ. К.: Освіта України, 2011. – 484 с.
36. Ляшук А.М. Психологічні основи індивідуального підходу в процесі фізичного виховання дітей із затримкою психічного розвитку. *Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту*: Зб. наук. пр. під ред. Єрмакова С.С.– Харків: ХХІІІ, 2009. №19. С.27-29.
37. Макаренко А. С. Твори в 7-ми тт. Т.V. С. 435. К., 1954. - 435с.
38. Макареня В.В. Використання факторів природи на практичних заняттях із фізичного виховання у спеціальному навчальному відділенні. *Збірник наукових*

статей II Міжнародної конференції “Реалізація здорового способу життя – сучасні підходи”. Дрогобич: Коло, 2016. С.7-13.

39. Міністерство освіти і науки України <https://mon.gov.ua/news/sohodni-35-mln-shkoliariv-rozpochynaie-novyi-navchalnyi-rik-bilshist-ditei-navchatymutsia-oflain-oksen-lisovy>
40. Савчин М.В. Психологічні основи розвитку відповідальної поведінки особистості. Дис. доктора психологічних наук. [Інститут педагогіки і психології профосвіти АПН України]. – К.: 1997. С. 41 – 62.
41. Свіргунець Є.М. Деякі питання управління навчальним процесом з фізичного виховання. *Актуальні проблеми фізичного виховання у вузі. – III Всеукр. наук.-практ. конф:* зб. наук. пр., Донецьк. 2001. – С.49.
42. Сухомлинська О.В. Нариси історії українського шкільництва. – К.: 1996. – 320 с.
43. Серго С. П. Використання педагогічної спадщини К.Д. Ушинського на уроках та в позаурочний час в початковій школі. URL: http://kovtunove-nvk.edukit.sumy.ua/metodichna_robota_nv/robotu_z_uchnyami_molodshih_klasiv/
44. Ушинський К. Д. Про народність у громадському вихованні Вибрані твори у 2-ох томах.[Т.2] К., 1983. С. 78.
45. Ущенко З.Д. Психофізіологічні аспекти професійної орієнтації підлітків: Зб. Фізичне виховання дітей і молоді / З.Д. Ущенко. Вип. 12. К.: Здоров'я, 2018. С. 30 – 35.
46. Федорович О. В. Відвернути від правопорушень підлітка можуть і повинні фізкультура і спорт. Концепція розвитку галузі фізичного виховання і спорту в Україні. Рівне: Ліста. 2009, с. 315 – 319.
47. Федорович О.В. Шляхи виховання дисциплінованості учнів IV – VI класів на уроках фізичного виховання. Проблеми педагогічних технологій [Вип. 3]. – Луцьк, 2000. С. 187 – 192.

48. Шкребтій Ю. Реалізація закону України “ Про фізичну культуру і спорт“ у навчально-виховній сфері. Фізичне виховання, спорт і культура здоров’я у сучасному суспільстві: зб. Наук. пр. Волин. нац.ун-ту. ім.. Лесі Українки. – Луцьк: РВВ Вежа Волин. нац.ун-ту ім.. Лесі Українки, 2010. – № 1 (9). – С. 27
49. Шиян Б. М. Теорія і методика фізичного виховання школярів. Навчальна книга. – Ч. 1. – Тернопіль, Богдан. – 2003. – 272 с.
50. Єрмолова В.М., Іванова Л.І., Дерв’янко В.В. Навчаємось граючись: метод. посіб. для вчителів фізичн. культури загальноосвіт. навч. закладів. К.: Літера ЛТД, 2012. – 208с.
51. Яценко Л. В. Визначення особистості. URL: <https://naurok.com.ua/stattya-faktori-yaki-vplivayut-na-rozvitok-osobistisnih-ta-profesiynih-yakostey-lyudini-231189.html>

ДОДАТКИ

Додаток А

СПІЛЬНА РОБОТА ШКОЛИ І СІМ'Ї З ВИХОВАННЯ СВІДОМОЇ ДИСЦИПЛІНИ ПІДЛІТКІВ

Орієнтовна тематика "круглого столу".

Авторитет, особистий приклад і педагогічний такт батьків".

1. Що таке батьківський авторитет? Які шляхи його утвердження?
2. В чому полягає мудрість батьківської любові?
3. Чи дотримуетесь ви правил, принципів розумного виховання?:
 - Ніколи не займайтесь "виховною роботою" в поганому настрої.
 - Чітко визначте, що ви хочете від дитини (і поясніть це їй), а також дізнайтесь, що вона думає з цього приводу.
 - Надайте дитині самостійність, не контролюйте кожен її крок.
 - Не підказуйте готового рішення, а показуйте можливі шляхи до нього і розглядайте з дитиною її правильні і неправильні кроки до мети.
 - Не пропустіть моменту, коли досягнуті перші успіхи. Відмітьте їх.
 - Вкажіть дитині на допущену помилку, щоб вона осмислила її.
 - Оцінюйте вчинок, а не особистість. Пам'ятайте, сутність людини і її окремі вчинки — не одне і те саме.
 - Дайте дитині відчувати (посміхніться, доторкніться), що співчуваєте їй, вірите в неї, незважаючи на помилку. — Виховання - це наступність дітей. - Вихователь повинен бути твердим, але добрим. Чи підтверджують вони ваші власні спостереження?
4. Оцініть традиційні стосунки у вашій сім'ї між дорослими і дітьми.

Орієнтовна програма "круглого столу"

"Доброта і милосердя народжуються в сім'ї".

Витоки доброти. В.О.Сухомлинський про розуміння життя, добра і зла в ньому. Виховання у дітей милосердя, уваги до старих, немічних, хворих.

Методика цього процесу. Запобігання егоїзму в дітей, як виховувати єдину дитину в сім'ї. Активна доброта і милосердя, особистий приклад батьків у вихованні дітей. Чи треба вчити дітей боротися з проявами зла в оточуючому житті. Спільна робота школи і сім'ї по вихованню в дітей доброти і милосердя.

Питання для обговорення

- 1.Що спричиняє появу в дітей неухважності, байдужості, черствості, егоїзму? Як цьому запобігти?
- 2.Як виховувати сердечність і чуйність дітей в сім'ї?
- 3.Невдячні діти. Чи можете Ви охарактеризувати не явище?
- 4.Де його витоки?

Орієнтовна тематика педагогічних практикумів для батьків.

1. Методи родинного виховання, вимогливість і педагогічний такт.
2. Праця школяра в сім'ї.
3. Мікросередовище, атмосфера в сім'ї і діти.
4. Вплив сім'ї на формування особистості дитини.
5. Виховання в дітей самостійності.
6. Ефективність взаємостосунків, методів родинного виховання.
7. Заохочення і покарання дітей в сім'ї.
8. Культура поведінки підлітків.
9. Як попередити появу шкідливих звичок у підлітків.
- 10.Підліток і естетика.
- 11.Підготовка старшокласників до сімейного життя.
- 12.Роль сім'ї у формуванні професійних інтересів старшокласників.
13. Старшокласники і норми моралі.
- 14.Характер старшокласника - який він?

